

MIRCEA ELIADE

COSMOLOGIE SI ALCHIMIE BABILONIANA



MIRCEA ELIADE

COSMOLOGIE
ȘI ALCHEMIE
BABILONIANĂ

EDIȚIA A II-A



EDITURA MOLDOVA
IAȘI — 1991

Coperta : *Florin Morun*

I.S.B.N. 973-9032-02-8

P R E F A Ț Ă

Dacă ar fi apărut în altă țară, sau poate chiar la noi, în alte timpuri, cartea aceasta n-ar fi avut nevoie de atâtea lămuriri preliminarilor. Rostul ei ar fi fost de la sine înțeles. Noutatea ei ar fi fost înregistrată, controlată și discutată de competenți. Nu de „specialiști“, ci de „competenți“; adică de oameni care se interesează de asemenea încercări de sinteză și-și pot lua truda să controleze argumentele și documentarea. Ar fi fost, firește, mult mai simplu ca lucrarea de față să apară de-a dreptul într-o limbă străină — așa cum ne propunem s-o facem, când ne vor îngădui împrejurările. Dar tipărirea unei cărți științifice depinde foarte puțin de autorul ei. Și pînă să avem posibilitatea să prezentăm rezultatul cercetărilor noastre de istoria științelor orientale într-o limbă străină — așa cum am făcut cu alte lucrări, de istoria religiilor și folclor — ne mulțumim să le publicăm în românește, resemnându-ne să comunicăm străinătății numai rezumatele lor (cf. Archeion, Paris 1935, p. 452—464, despre „Alchymia Asiatică“, fasc. I).

Dar nu lipsa „specialiștilor“ români în asemenea științe ne silesc să scriem prefața cărții de față. Nu este atât de grav pentru o cultură lipsa unor anumiți specialiști. Este însă îngrijorătoare panica mai mult sau mai puțin mărturisită în fața unor lucruri care ies din preocupările

impuse de o cultură didactică sau un diletantism iresponsabil. O cultură mică — așa cum este cultura românească — încercînd să-și realizeze un destin istoric altul decît culturile mici scandinave, își poate permite luxul de a nu avea specialiști în asiriologie sau indianistică. Ea nu-și poate permite însă luxul de a se dezinteresa automat de orice scriere românească în care se menționează documente și metode care depășesc istoria balcanică și filologia romanică.

Dezinteresare este, de altfel, un termen plin de bunăvoință. Lucrurile sînt uneori mult mai grave. Bunăoară, în cazul cercetărilor noastre de istoria științelor orientale, cam tot ce-am publicat pînă acum a fost considerat drept operă de „erudiție“, cînd o simplă lectură putea convinge pe un om cu mintea bine organizată că este vorba de cu totul altceva: de o nouă metodă în filozofia culturii. A demonstra — cum am încercat noi în Alchimia asiatică, fascicula I — că alchimia indiană și chineză nu sînt științe empirice, nu sînt pre-chimii, ci tehnici mistice, soterologice — nu înseamnă a face operă de erudiție, ci a aplica o metodă oarecum revoluționară în cercetarea culturilor orientale, metodă care se poate dovedi extrem de fertilă în filozofia culturii. Este drept, caracterul „revoluționar“ al interpretării noastre ne-a silit să păstrăm un bogat parter de note, tocmai pentru a dovedi pînă la saturație validitatea afirmațiilor pe care le făceam. A judeca însă o carte după aspectul ei grafic, a crede că un număr strict de note înseamnă „cultură“, iar un număr mai mare de note devin „erudiție“, a trece cu vederea conținutul cărții sau a refuza să judeci validitatea unei anumite afirmații pentru că se referă la realități nefamiliare — atitudinea aceasta ni se pare sterilă și primejdioasă unei culturi. Nu poți cere cititorului nici să te creadă pe cuvînt, nici să te verifice într-un domeniu în

care el nu e competent. Ii poți cere însă efortul minim de a lua în considerație argumentarea pe care o aduci, de a urmări, adică, validitatea judecății tale. Nu e nevoie să fii un „specialist“ în culturile arctice ca să judeci concluziile unei cărți despre Laponi, căci aceste concluzii sînt derivate dintr-un anumit număr de documente, pe care autorul ți le pune sub ochi, și judecata pe care el o face o poți verifica și singur.

Evident, autorul îți poate cita anumite documente care convin tezei sale și poate trece cu vederea altele, care îl infirmă. Nu ți se cere, însă, cînd nu ești competent, să-ți dai părerea asupra problemei generale, ci numai să gîndești asupra soluției autorului a cărui carte ai citit-o. Este lesne pentru un om cu mintea bine organizată să judece metoda și stringența de care dă dovadă un autor, chiar dacă acesta scrie asupra unui subiect nefamiliar...

Primele rezultate ale cercetărilor noastre asupra originilor științelor au fost primite nu numai cu neîncredere, dar și cu o anumită ciudă, mai ales în cercurile care discută cu mai multă pasiune destinele culturii românești. Una din obiecțiile — mai mult șoptite, decît răsplat măr-turisite — care au întîmpinat prima fasciculă din Alchimia Asiatică, a fost lipsa ei de interes pentru cultura românească. O critică similară ni s-a făcut și cu prilejul altor cărți ale noastre. Bunăoară, cînd a apărut Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne (Paris-București, 1936), ceea ce au remarcat — fără îndoială, înainte de a o fi citit — cîțiva publiciști naționaliști, a fost inaderența ei la cultura românească. Dacă am fi convinși că un asemenea criteriu de judecată este unanim împărtășit, am fi renunțat să scriem rîndurile de față. Am fi așteptat cu liniște trecerea anilor și judecata de mai tîrziu. Dar nu avem nici un motiv să credem că opiniile șoptite și criticile am-

bigue care privesc anumite publicații de-ale noastre, în special Yoga, reprezintă într-adevăr punctul de vedere al aceloră pentru care problema destinului culturii românești este o nobilă pasiune. Cum le-am putea justifica, altminteri, logica? Pentru că, ceea ce caracterizează problematica actuală a culturii românești este autohtonismul, adică rezistența elementelor etnice împotriva formelor de cultură străină. Cum am arătat în altă parte („Introducere“ la Scrieri literare, morale și politice de B. P. Hașdeu) asemenea fenomene de rezistență și chiar insurecție a spiritualității autohtone împotriva formelor unificatoare venite din afară, se întâlnesc destul de des în istorie. Chiar în tînăra noastră cultură modernă, formula lui Lucian Blaga — „revolta fondului autohton“ — a fost pusă întâi în circulație, pe la 1860, de către Hașdeu, cu al său studiu Perit-au Dacii?, deși la întrebarea aceasta n-a răspuns definitiv decît Pârvan, șaiszeci de ani în urmă. Ori, unul din rezultatele precise la care ajungem în Yoga este tocmai această rezistență a fondului autohton, pre-arian, și surparea lentă a formelor spirituale impuse de către năvălitorii indo-europeni.

Cu alte cuvinte, verificăm în cultura indiană ceea ce Hașdeu a încercat să demonstreze, cu privire la istoria și cultura românească, în studiul său Perit-au Dacii? Evident, noi n-am urmărit demonstrarea acestei teze, nici măcar n-am fost conștienți de prezența ei în timp ce medităm asupra problemelor misticii indiene. Cu atît mai prețioasă ni se pare, deci, această verificare. Ea dovedește, în orice caz, organica apartenență a autorului la momentul spiritual românesc contemporan. Pentru că, inutil să adăogăm, nu materialul cu care este ilustrată o teorie ne indică structura ei intimă — ci metoda, orientarea spirituală de care dă dovadă autorul. Durkheim a clădit o

teorie specifică spiritualității franceze din secolul XX, pe documente australiene. Și, pentru a ne înălța pe un nivel într-adevăr european, fazele culturii germane și engleze sînt caracterizate prin felul în care asimilează, judecă sau respinge cultura greco-latină și spiritualitatea iudaică a Vechiului Testament. Un fenomen atît de germanic, ca reforma lui Luther, se precizează în istorie tocmai printr-o nouă interpretare a Testamentului iudaic; așadar, plecînd de la un mesaj și de la o tradiție nu numai extragermanică, dar și extra-europeană.

Faptul că nimeni, după cîte știm, n-a remarcat „actualitatea” cărții noastre Yoga, integrarea ei în momentul spiritual românesc de astăzi — ni se pare îngrijorător. Ne este teamă că destinele culturii românești sînt judecate de prea mulți conformiști, și de prea puțini creatori și organizatori de cultură. Și dacă am deschis o atît de lungă paranteză, privind o carte mai veche a noastră, am făcut-o pentru exemplul precis pe care ni-l pune la îndemînă, în dezbaterea problemei care ne interesează. Conformismul sau non-conformismul unui om nu se poate verifica în fața unor realități familiare, asupra cărora s-au emis de mult opinii și judecăți — ci cu prilejul unei forme noi de sensibilitate și gîndire. Numai cel care știe să pătrundă semnificația unui fenomen trecînd dincolo de aspecte și de automatisme, lucrează efectiv la creșterea unei culturi. Toți ceilalți, masa compactă a conformiștilor, în orice tabără ideologică s-ar afla, nu fac decît să prelungească tirania formelor moarte...

Într-adevăr, confuziile pe care le crează conformiștii în cultura românească pot fi, în momentul de față, mai grave ca altădată. Astăzi, cînd istorismul este depășit, și în cultura europeană încep să-și recaptete prestigiul formele de sensibilitate pre-alfabetică, și să se înțeleagă așa

cum trebuie gîndirea simbolică — cultura românească poate să-și valorifice zone rămase pînă acum inerte și obscure. Ni se pare, de aceea, de-a dreptul îngrijorător faptul că nu acordăm importanța cuvenită tocmai acelor științe care ne așează pe picior de egalitate cu marile culturi europene. Poporul român, care nu a avut un *Ev Mediu* glorios (în sens occidental), și nici *Renaștere*, și deci n-a participat la istoria și la crearea culturii europene — are o preistorie și o protoistorie de egală valoare cu a oricărei nații europene importante, și are un folclor incontestabil superior tuturor. Astăzi, știința românească întâlnește prilejul unic de a valorifica spiritualitatea și istoria secretă a neamului nostru. Pentru că, după cum spuneam, istorismul a apus pretutindeni. Se pune preț pe preistorie și extra-istorie ; sînt cercetate și promovate formele colective ale vieții, simbolurile, tradițiile orale, etc. Ori, în acest domeniu, poporul nostru este bogat.

Conformiștii, însă, nu sînt noua orientare spirituală. Nu înțeleg că, în cîteva zeci de ani, o monografie istorică va fi mult mai puțin interesantă decît o pagină de exegeză simbolică sau interpretare folcloristică.

Cartea de față reia, în capitolul ultim, problema originii și funcției alchimiei, pe care am dezbătut-o în *Alchimia Asiatică*. Pe de altă parte, se deschid aici mai multe probleme, care nu-și pot găsi, firește, un răspuns îndesulător într-o sută de pagini. Cartea a fost gîndită și scrisă ca un capitol preliminar dintr-o operă mai întinsă, privind evoluția mentală a omenirii. Două lucrări de apropiată apariție — *La Mondragore* și *Legenda Meșterului Manole* — vor contribui, nădăjduim, la lămurirea acestor probleme, pe care le vom dezbate pe larg într-o carte de mari proporții : *Symbole, Mythe, Culture*. De pe acum, însă, cititorul atent poate întrevădea noutatea metodei noastre și revoluția pe care e chemată s-o introducă ea în înțelegerea

evoluției mentale omenești. S-a observat, desigur, că marile descoperiri — metalurgia, agricultura, calendarul, „legea“, etc. — au modificat simțitor condiția umană. Nu s-a înțeles, însă, dinamica intimă a acestei modificări și implicațiile sale cosmice. Într-adevăr, prin fiecare nouă descoperire fundamentală, omul nu-și lărgeste numai sfera cunoașterii empirice și-și reîmprospătează mijloacele de trai — ci descoperă un nou nivel cosmic, experimentează un alt ordin al realității. Nu descoperirea metalelor, ca atare, este faptul care a provocat saltul mental — ci „prezența“ metalelor, prin care omul descoperă un alt nivel cosmic, adică ia contact cu realități necunoscute sau rămase ne semnificative pînă atunci. Cu alte cuvinte, metalurgia — ca și agricultura, etc. — provoacă sinteze mentale care modifică radical condiția umană, modificîndu-i imaginea sa despre Cosmos. Sintezele acestea mentale, depășite sau adulterate de descoperirile ulterioare, sînt adevărații factori ai evoluției psihice și spirituale omenești. Și lucrul e cu atît mai important de subliniat cu cît știința modernă a neglijat cu desăvîrșire semnificația cosmologică și valoarea de experiență a acestor descoperiri. Nu e vorba numai de un nou instrument în lupta pentru existență (metalul, agricultura, etc.) — ci de revelarea unui alt Cosmos, ale cărui niveluri și ritmuri erau pînă atunci inaccesibile omului. „Revelația“ aceasta trebuie înțeleasă în sensul etimologic al cuvîntului. Omului i se „deschide“ un nou nivel cosmic, în care el pătrunde în mod conștient experimental. Prin „prezența“ metalelor alături de om, bunăoară, omul descoperă mijlocul magic de a stabili corespondențe cu „cerurile metalice“ sau cu „matricea pămîntului“, în care au „crescut“ minereurile. Simpla intervenție a metalului în experiența umană îi modifică radical structura modificîndu-i întreaga sa sinteză mentală privitoare la Cosmos.

Am revenit de cîteva ori în cartea de faţă asupra acestei metode pe care, după ştiinţa noastră, n-a mai folosit-o nimeni. Rezultatele ei se prevăd de pe acum incalculabile. Trebuie să precizăm însă că cele scrise mai sus nu sînt decît noţiuni fugare asupra instrumentelor de lucru pe care încercăm să le aplicăm în cercetarea originilor culturilor şi ştiinţelor. În cartea de faţă, ca şi în alte lucrări publicate sau de apropiată apariţie, am întîlnit necontenit eterna pasiune a sufletului omenesc : unificarea Realului despicat prin Creaţie. Nădăjduim că am izbutit să aruncăm o lumină mai clară asupra acestui gest spiritual atît de obscur, care precede orice simbol, orice mit, orice cultură. Dacă am stăruit prea mult pe alocuri asupra unor concepţii sau simboluri care nu par, la prima vedere, într-o organică legătură cu subiectul nostru — am făcut-o tocmai pentru a introduce pe cititor în adevăratul climat spiritual care a dat naştere atît cosmologiilor asiatice cît şi alchimiei orientale.

Este o bucurie pentru noi că putem mulţumi şi aici profesorului Nae Ionescu, care ne-a urmărit întotdeauna cercetările cu viu interes si nu s-a intimidat de non-conformismul lor. De asemenea, trebuie să mulţumim prietenilor Vladimir şi Constantin Donescu, prin înţelegerea căroră a putut apare carte de faţă. Amintim încă odată cititorilor că, din lipsa semnelor diacritice, ortografia numelor orientale este aproximativă.

MIRCEA ELIADE

Cosmos și Magie

METODE

Istoricii științei, cînd au încercat să ordoneze și să evalueze documentele babiloniene și asiriene referitoare la „științele naturii” — au făcut aceeași greșală de metodă de care ne-am ocupat în prima fascicolă a **Alchimiei Asiatice**. Și anume, ei au căutat să pună în cît mai mare lumină frînturile de „adevăr științific” care ne întîmpină pe ici pe colo în textele asi-ro-babiloniene — acordînd acestor sporadice observații empirice, acestor tehnici metalurgice sau ceramice, o importanță pe care ele n-au avut-o niciodată în cadrele civilizației mesopotamiene. Este drept că acei dintre istoricii științei care s-au ocupat de textele asi-ro-babiloniene au menționat totodată și concepțiile magico-religioase care se află în spatele tehnicilor empirice și a unor „adevăruri științifice”. Cei mai mulți dintre acești cercetători însă au ținut să sublinieze că asemenea concepții magico-religioase aparțin unei faze înapoiate din evoluția mentală a omenirii, că ele sînt rămășițe dintr-un corp monstruos de superstiții, pe care aurora științei grecești îl va alunga

pentru totdeauna din gîndirea mediteraneană. Se întîmplă astfel o răsturnare a „punctului de vedere“ prin care trebuiesc judecate aceste documente mesopotamiene, similară aceluia pe care am întîlnit-o ocupîndu-ne de literatura alchimică chineză și indiană. Accentul căzînd pe „adevărul științific“, pe „observația exactă“ și „experimentul riguros“ — numai acele texte care dovedesc asemenea calități se bucură de atenția istoricului științei : sau, în orice caz, numai ele trec pe primul plan. Dar **această** înțelegere a „științei naturii“ este o cucerire recentă a spiritului omenesc. Ea nu este nici absolută, nici universală. Voim să spunem că au existat și altfel de „științe ale naturii“ care nu s-au întemeiat pe criteriul cantității și al măsurătorii. În cadrul multor culturi istorice s-a elaborat o „știință a naturii“ care nu are decît incidentale întîlniri cu conceptele științei europene.

Dacă pornim de la premiza că întregul corp de valori acordate naturii de către culturile extra-europene sînt „superstiții“, și ne interesăm cu precădere de acele fragmente care coincid întîmplător cu seria adevărilor noastre științifice, (adică justificate experimental) — facem o gravă greșală de optică istorică. Întocmai după cum un istoric al plasticii, uitînd că perspectiva este o descoperire a Renașterii, s-ar apuca să cerceteze și să **evalueze** pictura medievală sau asiatică prin acest criteriu al perspectivei, apreciind deci o lucrare fără nici o valoare artistică în care se presimte perspectiva, și ignorînd lucrări excepționale pe motivul că au o viziune falsă a spațiului. O asemenea greșală de metodă s-a făcut dealtfel, după cum am arătat în **Alchimia Asiatică**, (fascicula I, București 1935) în

documentul alchimiei indiene și chineze. Pentru că anumite texte tardive dovedeau virtuți „științifice” — adică, menționau experiențe precise și un perfect spirit de observație — ele au fost considerate ca o glorie a Indiei sau Chinei. De fapt, asemenea documente dovedeau cel mult că funcția fundamentală primordială, a alchimiei — știință cosmologică și soteriologică — începuse a se altera, devenind pe nesimțite o știință empirică, de laborator. Una din concluziile cele mai semnificative ale cercetării noastre este, dealtfel, tocmai această **descompunere** a vechilor „științe ale naturii” — care erau, în același timp, tehnici soteriologice și științe cosmologice — și transformarea lor în tehnici empirice. Când **sensul tradițional** al unei științe sau tehnici se pierde, omul dă altă întrebuințare și alte valori materialului acestei științe. Există o lege a **conservării materialului** care nu e decât corolarul legii **degradării sensului**, înțelegînd prin aceasta orice alterare, orice **pierdere** sau **uitare a unei semnificații originare**. Legea aceasta, care se verifică mai ales în folclor — unde anumite gesturi și formule orale se conservă și după ce funcția lor primordială și înțelesul originar s-au pierdut — va forma obiectul unui studiu special, în care ne vom strădui să demonstrăm **legea descompunerii fantasticului**. Vom încerca să dovedim că istoria vieții mentale a omenirii, departe de a însemna o neconținută evoluție, e străbătută și de un ritm al degradării și al morții intuițiilor fundamentale ; și că această descompunere lentă a unor sinteze mentale întru nimic inferioare sintezelor care au urmat, poate fi reconstituită în etapele ei mai importante.

Considerațiile de mai sus nu sînt fără directă legătură cu subiectul nostru. Punînd la îndoială validitatea metodei folosită de istoricii științei în cercetarea documentelor asiatice — noi nu infirmăm dreptul acestor istorici de a se ocupa de asemenea documente. Le cerem, însă, să caute un criteriu obiectiv în cercetarea lor. După cum pictura universală nu poate fi judecată prin legile picturii moderne (care implică perspectiva), tot așa „științele naturii“ nu pot fi judecate prin legile științei europene. A continua pe o astfel de cale, înseamnă a accepta riscurile unui criteriu subiectiv ; căci ce este altceva criteriul pe care îl aplică istoricii științei în judecarea documentelor extra-europene, decît proiectarea unui fel de a vedea lumea (cantitativ, măsurabil) drept lege universală ? Este drept că ideea de „lege științifică“ este un bun cîștigat și că istoria eforturilor moderne către cunoașterea științifică trebuie scrisă pe temeiul acestei idei. Dar nu putem aplica aceeași măsură și în alte culturi, unde preocuparea de cunoaștere științifică a fost minimă sau în orice caz, ea a apărut **după** ce vechile concepții cosmologice și magice se degradaseră. Ca să luăm o pildă chiar din zona pe care ne propunem s-o străbătem în paginile ce urmează — este cu desăvîrșire neștiințific să considerăm anumite „descoperiri“ empirice babiloniene ca o dovadă a inteligenței acestui popor, și să aruncăm restul concepțiilor lor asupra naturii în grămada disprețuită a „superstițiilor“ sau „absurdităților magice“. O asemenea evaluare a materialului este, în orice caz, lipsită de obiectivitate. Ori, pentru a înțelege spiritul unor cul-

turi atît de diverse de a noastră, ni se cer în primul rînd criterii obiective de cercetare și evaluare.

Ni se poate răspunde că istoricul științei nu e dator să țină seama decît de acele documente în care se întrezărește sau chiar se realizează fragmentar aurora științei grecești, adică fundamentul cunoașterii **științifice**. O asemenea observație, dacă ar fi întemeiată, ar infirma chiar validitatea disciplinei istoriei științei în domeniile extra-europene. Întocmai după cum n-ar avea nici o valoare obiectivă o istorie a științei europene — scrisă de un asiatic — în care nu s-ar ține seama decît de acei savanți care dovedesc în același timp și o serioasă viață socială ascetică și morală, fundamentul **sine qua non** al adevăratei cunoașteri, din punctul de vedere oriental. Din nefericire, întîmpinarea de mai sus nu e justificată. Pentru că în culturile extra-europene pot fi descifrate destule „științe ale naturii“ care, deși fundamental deosebite de concepțiile noastre moderne, au totuși legile lor de creștere, criteriile lor de validitate, etc. Istoricul științei trebuie să le cerceteze și să le înțeleagă — bineînțeles, cu alte criterii decît cele de astăzi — tot așa după cum istoricul artelor cercetează și înțelege operele artistice create în afară de legile sculpturii grecești sau ale perspectivei Renașterii.

OMOLOGIE

Ocupîndu-ne de „științele naturii“ așa cum au fost elaborate de către vechile culturi mesopotamiene, riscăm să nu înțelegem nimic dacă nu avem pururea prezentă în minte concepția lor despre Lume, cosmologia lor.

Inutil să adăugăm că această cosmologie — deși extrem de precisă și de coerentă — nu este exprimată numai prin **texte** sau prin numere. Documentele culturilor mesopotamiene, ca și ale altor culturi arhaice, sînt numai întîmplător exprimate alfabetic. Cele mai multe, și cele mai semnificative, sînt formulate prin simbol, arhitectonică, cosmografie, etc. Am greși însă dacă n-am acorda acestor documente aceeași importanță pe care sîntem înclinați s-o dăm documentelor alfabetice. Ele exprimă tot atît de clar — și, uneori, mai **concret** — concepția unei anumite culturi despre lume și legile ei.

În Mesopotamia, poate mai mult ca în altă cultură arhaică, concepția fundamentală poate fi astfel definită : **omologia totală între Cer și Lume**. Asta înseamnă nu numai că tot ce există pe pămînt există într-un anumit fel și în Cer — dar că fiecărui lucru de pe pămînt îi corespunde cu precizie un lucru **identic** în Cer, după al cărui model ideal s-a realizat. Țările, fluviile, orașele, templele — acestea din urmă fiind, după cum vom vedea, imaginea însăși a Cosmosului — toate există **real** în anumite niveluri cosmice. Bunăoară, planul orașului Ninive a fost desemnat, în timpurile arhaice, după **scrierea** cerească ; adică, după semnele „grafice“ pe care le făceau stelele pe bolta cerului ¹. Fluviul Tigru se afla în steaua Anunîț. Euphratul, în steaua rîndunicii ; orașul Sippar, în constelația Cancerului ; orașul Nippur în Carul Mare ². Ele

1) Bruno Meissner, *Babylonien und Assyrien*, vol. (Heidelberg, 1925) p. 110.

existau real în aceste niveluri siderale — pe pământ aflându-se numai imaginea lor, palidă și imperfectă.

Geografia babiloniană a fost la început o „geografie mistică“, harta lumii, așa cum și-o închipuiau babilonienii, fiind doar o imagine a hărții lumilor cerești. Ea nu era rodul observațiilor și al măsurătorilor — ci reproducerea în termeni de geografie terestră a hărții ținuturilor cerești și a Paradisului. În „harta lumii“ publicată de Thompson³, Babilon se află așezat la centru, în mijlocul unui vast teritoriu în formă de cerc. De jur împrejurul acestei lumi circulare — în care se cuprind toate regiunile și popoarele cunoscute Babilonienilor — curge Fluviul Amar, Nâr-Marratum. Este tocmai imaginea pe care sumerienii și-o făceau despre Paradis. Imagine care se regăsește și în tradiția biblică a Raiului (Facerea, II, 10) : „Un fluviu ieșea din Rai ca să ude grădina, și apoi se despărțea în patru ape“⁴. Fluviul care străbate și înconjoară paradisul sumero-babilonian are și el „patru guri“ ; de altfel, expresia „la gurile fluviului“ înseamnă, în cultura mesopotamiană, locul pe unde se intră în paradis, pragul pe care-l trec nu-

2) Referințele la textele asiro-babiloniene, în Charles Jean, *Le milieu Biblique avant Jésus-Christ*, vol. III (Paris, 1936) p. 367.

3) *Cuneiform Texts in the British Museum*, XXII, 48, citat de S. Langdon, *Le Poème sumérien du Paradis* (Paris 1919), p. 12—13.

4) Comentariul cel mai erudit al tradițiilor biblice în legătură cu Eden. din câte s-au scris în ultimul timp, în Giuseppe Ricciotti, *La Cosmologia della Bibbia e la sua trasmissione fino a Daniele* (Brescia, 1932), p. 73 și urm.

mai nemuritorii și eroii ⁵. O apă suprafirească înconjoară Paradisul, întocmai după cum un fluviu înconjoară pământul : aceasta este o tradiție universală a culturilor semitice. Uneori e vorba de un fluviu, alteori de un ocean. Iar credința aceasta într-un ocean ceresc și un ocean care înconjoară pământul — se regăsește la un foarte mare număr de neamuri ⁶.

Există un Ierusalim ceresc, creat de Dumnezeu înainte ca cetatea Ierusalimului să fie zidită de mîna omului. La acest Ierusalim ceresc se referă profetul, în cartea lui Baruch, II, 42, 2—7 : „Crezi tu că asta e cetatea despre care am spus : **În palma mîinilor mele te-am zidit ?** Clădirea care stă acum în mijlocul vostru nu este cea revelată în Mine, cea care a fost gata încă din vremea cînd m-am hotărît să fac Raiul, și pe care i-am arătat-o lui Adam înainte de a păcătui...” ⁷. Vom vedea îndată că valoarea mistică a unui oraș ca Ierusalim nu stă numai în faptul că e imaginea unui oraș ceresc — ci pentru că este considerat **centrul Lumii**.

5) W. F. Albright, *The Mouth of the Rivers* („The American Journal of the Semitic Languages and Literatures“, vol. 35, 1919, p. 161—195), în special p. 188 sq. Egiptenii de asemenea credeau că apa cerească — și deci și cea de pe pămînt — se împarte în patru fluvii, *Vishnu Purana*, păstrează o tradiție indiană similară, destul de veche : Gangele izvorăște din muntele Meru (munte cosmic) și se împarte în patru fluvii, ca să poată uda întreg pămîntul.

6) A. J. Wensinck. *The Ocean in the literature of the Western Semites* (Verhandelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, Amsterdam 1919), în special p. 15 sq.

7) Charles, *Apocrypha and Pseudo-epigrammate*, vol. II, p. 482, notă.

Ierusalimul ceresc a incendiat imaginația tuturor profetilor evrei : Tobia, XIII, 17, Isaia, LIV, 11, sq. Ezekiel, LX, etc. Ca să-i arate cetatea Ierusalimului, Dumnezeu răpește într-o viziune extatică pe Ezekiel, și-l ridică pe un munte foarte înalt (Ezek. LX, 2 sq.). Într-un alt pasaj (LXVII, 1 și urm.), Ezekiel vede cum apele izvorăsc de sub Templu, străbat multe ținuturi și se revarsă în mare ; și „unde ajung aceste ape, duc sănătate și bogăție“, și „totul va trăi, pe unde trece torentul acesta“. Nu e greu de recunoscut în aceste ape ale Templului străvechea tradiție a „Apei Vieții“, de origine mesopotamiană, și pe care o vom mai întâlni în cercetarea de față. Și Oracolele Sibiline păstrează amintirea noului Ierusalim, în mijlocul căruia strălucește „un templu cu un turn uriaș care atinge norii și e văzut de toți“⁸. Dar cea mai frumoasă descriere a Ierusalimului ceresc se găsește în Apocalips (XXI, 2 sq.) : „Și am văzut cetatea sfântă, noul Ierusalim, pogorîndu-se din cer de la Dumnezeu, gătită, ca o mireasă împodobită pentru mirele ei... (2). Și m-a dus pe mine (îngerul), cu duhul, într-un munte mare și înalt și mi-a arătat cetatea cea sfântă, Ierusalimul, pogorîndu-se din cer, de la Dumnezeu (10)... Și avea zid mare și înalt și avea douăsprezece porți, iar la porți doisprezece îngeri și nume scrise deasupra, care sînt numele celor douăsprezece seminții, ale fiilor lui Israel (12)... Și zidăria zidului ei este de iaspis, iar cetatea este de aur curat, ca sticla cea curată (18). Temeliile cetății sînt împodobite cu tot felul de

8) Charles, *Apocrypha*, vol. II, p. 405 ; Alberto Pincherle, *Gli Oracoli Sibillini giudaici* (Roma, 1922). p. 95—96.

pietre scumpe : întâia piatră de temelie este de iaspis, a doua de safir, a treia calcedoni, a patra de smaragd, a cincea de sardonix, a șasea de cornalină, a șaptea de hrisolit, a opta de beril, a noua de topaz, a zecea de hrisopras, a unsprezecea de iachint, a douăsprezecea de ametistă (19—20). Iar cele douăsprezece porți sînt douăsprezece mărgăritare ; fiecare din porți este dintr-un mărgăritar. Și căile cetății sînt de aur curat, și străvezii ca sticla (21)... Și cetatea nu are nevoie de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci mărirea lui Dumnezeu a luminat-o și făclia ei este Mielul (23)... Mi-a arătat, apoi rîul și apa vieții, limpede cum e cleștarul și care izvorăște din tronul lui Dumnezeu și al Mielului (XXII, 1)“...

Vom avea prilejul, în capitolul următor, să cercetăm sensul simbolic al pietrelor prețioase care alcătuiesc zidurile Ierusalimului ceresc. Deocamdată să observăm că acest model ceresc al cetății Ierusalim seamănă foarte mult cu prototipul tot ceresc, al Babilonului ⁹. Un text babilonian tradus de Meissner ¹⁰ precizează că „**Stea**ua **bucată de cîmp** este Babilon“. Steaua aceasta era situată în constelația Berbecului (Aries) care, se știe, „conduce“ sau „domină“ zodiacul — întocmai după cum Babilonul „conduce“ lumea, fiind centrul cosmosului. Burkitt a dovedit că atunci cînd Persia a luat, politicește, locul Babiloniei — Persia a fost așezată în constelația Aries. A fost investită, așadar, cu toate virtu-

9) Hugo Gressmann, *The tower of Babel* (Jewish Institute of Religion, New-York 1928), p. 62 sq.

10) *Babylonien und Assyrien*, vol. II, p. 410.

șile imperiale ; a fost „consacrată“. Sensul acestei investiții se va lămuri mai neted în paginile ce urmează.

TEMPLUL

Omologia Cer-Lume este implicată în orice construcție babiloniană. Simbolismul atît de bogat al templelor (**ziqqurat**) nu poate fi înțeles decît pornind de la o „teorie cosmică“. Într-adevăr ziqquratul era zidit ca o Lume : etajele simbolizau diviziunile Universului, lumea subterană, pămîntul, firmamentul ¹¹. Ziqqurat-ul este de fapt Lumea, întrucît el simbolizează muntele Cosmic. Iar muntele Cosmic vom vedea îndată — nu este decît o perfectă **imago mundi**. Cercetările lui Dombart au dovedit definitiv că ziqqurat erau „Kunstliche Berge“ ¹², avînd ca model material muntele sacru ¹³. Numeroase scene pictografice chaldeene reprezintă pe Zeu înălțîndu-se între doi munți ¹⁴, ca un adevărat zeu al soarelui. Muntele sacru este adevăratul tron, căci acolo domnește zeul, stăpînul și creatorul Universului. „Tron“, „templu“, „munte cosmic“, nu sînt decît formule sinonimice ale aceluiași simbolism al Cen-

11) L. Woolley, *Les Sumériens* (trad. franceză, Paris 1930) p. 147—148.

12) Theodor Dombart, *Der Sakralturm*, I Teil : Ziqqurat (München, 1920) p. 29.

13) *Ibid.* p. 22 ; Th. Dombart. *Der babylonische Turm* (Leipzig, 1930) p. 5.

14) Dombart *Der Sakralturm*, p. 23, 27.

trului, pe care le vom întâlni neconținut în cosmologia și arhitectura mesopotamiană.

Chiar numele templelor și turnurilor sacre din Nippur revelează identitatea dintre muntele cosmic și sanctuar : „Muntele Casă“, „Casa Muntelui tuturor țărilor“, „Muntele Furtunilor“, „Casa Hotărîrilor“ (oracolele), „Casa Mormîntului“, „Legătura între Cer și Pămînt“, etc ¹⁵. Termenul sumerian pentru ziqqurat este U—Nir (munte), pe care Jastrow îl interpretează ca : „vizibil de foarte departe“ ¹⁶. Analiza numelor pe care mesopotamienii le dedeau orașelor de frunte revelează hotărît funcția simbolică a orașului. Larsa era numită, între altele, „Casa legăturii între Cer și Pămînt“. Babilon avea foarte multe nume, printre care : „Casa temeliei Cerului și Pămîntului“, „Legătura între Cer și Pămînt“, „Casa Muntelui Strălucitor“, „Casa Sceptrului Vieții“ ¹⁷. Pretutindeni, simbolul **centrului**.

Templul, așadar, participa la un altfel de „spațiu“ : **spațiul consacrat**, singurul pe care culturile arhaice îl considerau „real“. Întocmai după cum timpul **real** nu era decît „anul liturgic“, adică **timpul consacrat**, alcătuit din „sărbători“, care se desfășurau înlăuntrul sau în jurul templului. Aici, în templu, în „centrul“ Universului, se afla tronul zeului. Un cilindru din timpul regelui Gudea ne spune că „iatacul (zeului) pe care el (regele) l-a zidit, era (a-

15) Dombart, op. cit. p. 34.

16) Morris Jastrow, *Sumerian and Akkadian Views of Beginnings* („Journal of the American Oriental Society, 1917, vol. 36, p. 274—299), p. 289.

17) Dombart, *Der Sakralturm*, p. 35.

semenea) muntelui cosmic" ¹⁸. Monumentele mexicane, Teocalli, erau și tronurile zeilor, Funcția lor sacră și simbolică corespundea rolului pe care îl aveau turnurile Ha și Ta în China, și stupa în India ¹⁹. În ceea ce privește simbolismul unui templu indian, am cercetat această problemă, folosindu-mă de rezultatele la care a ajuns Paul Mus, în studiul : **Barabodur, templul simbolic**. Reichel a arătat că importanța pe care o avea la pre-helenici și greci muntele, stînca, piatra, se explică prin idei similare ²⁰. Același „sistem“ explică — după cum vom vedea, mai pe îndelete, în paginile ce urmează — și **beth-el** din Cartea Facerii (28, 12), și tronul lui Solomon (I Regi, 10, 18 și urm.), și devotamentul pre-islamic față de piatra sacră, Kaaba. Chiar în religii relativ recente, ca mithraismul, sanctuarul era, la origine, cu desăvîrșire închis în munte ²¹.

Vom avea neconținut prilejul să verificăm polivalența simbolurilor care stau la baza culturilor arhaice. De altfel, ceea ce caracterizează simbolul și-l deosebește de celelalte forme de cunoaștere, este tocmai această coexistență a sensurilor. Structura sintetică a gândirii „primitive“ își găsește un excelent instrument de exprimare în simbol, care unifică niveluri felurite de realitate cosmică, fără ca, prin aceasta, să le „neutralizeze“. Polivalența simbolului face posibilă coexistența sensurilor și, în a-

18) Albright. *The Mouth of the Rivers*, p. 173.

19) Dombart, op. cit., p. 15.

20) Vezi și Eisler, *Weltenmantel und Himmelszell* (München 1910), vol. II, p. 582.

21) Franz Cumont, *Textes et Monuments Figurés relatifs aux Mystères de Mithra* (Bruxelles, 1896—1899), vol. I, p. 57.

ceiași tîp, păstrează, „diversul“, „eterogenul“, așa cum va încerca să dovedească lucrarea de față. Reîntorcîndu-ne la exemplul nostru, muntele are, în culturile mesopotamiene, și înțelesul de „pragul Tărîmului celălalt“. Pe acolo, prin munte, trec sufletele în lumea morților. Expresia obișnuită, în limba asiriană, pentru verbul „a muri“ este „a se agăța de munți“. De asemenea, în limba egipteană, **myny**, „a agăța“, este un eufemism pentru „a muri“ ²². Soarele apune între munți, și tot pe-acolo trebuie să fie drumul mortului către lumea cealaltă. Dar alături de această valență funerară, simbolul muntelui are și un sens metafizic, cu mult mai important. Muntele este, am văzut, centrul lumii, și de aceea, după moarte, sufletul este atras firesc către acest „centru“. Să ne amintim că pentru culturile tradiționale **real** era numai ceea ce era **sacru** ; spațiul consacrat (templu, oraș, etc.) era singurul „real“, deoarece Universul întreg se concentra acolo. Singurul **timp real** era timpul liturgic, consacrat — și omul participa la acest timp absolut (formulă obscură a eternității) numai luînd parte la sărbători sau fiind prezent în rituale. Atras, cît timp era în viață, către „centru“, este foarte firesc ca, după moarte, omul să asculte aceleași chemări către absolut, către **real**, și să se „apropie de munți.“ Întrucît moartea este o trecere dincolo, într-o zonă mai „reală“ decît nivelurie profane ale acestei lumi — iar muntele simbolizînd **centrul**, adică rea-

22) H. Zimmern, *Zum babylonischen Neujahrsfest*, II (Leipzig. 1918) p. 5, nota 2.

litatea abosolută — formula „apropierea de munți” își capătă și o justificare metafizică.

ORAȘ SACRU — CENTRUL LUMII

Ziqqurat-ul înfățișează cosmosul. Vîrful lui este „centrul” suprem, asimilat mai tîrziu cu Polul. Regele, urcînd etajele unui ziqqurat, ajunge în centrul Universului, identificîndu-se astfel cu Zeul care locuiește la pol ²³. Orașul sacru, care cuprinde templul între zidurile sale crenelate, devine și el un centru, vîrful muntelui cosmic (adică, de fapt, al Lumii). Locuitorii săi sînt identificați, magic, cu stăpînii divini ai „centrului”, cu zeii. Astfel se întîmplă în anumite orașe indiene ²⁴ și foarte multe cetăți orientale ²⁵.

Toate limbile au păstrat expresia populară a centrului : „buricul pămîntului”. În anumite tradiții semite, asta nu înseamnă numai că acolo este adevăratul centru al lumii, ci și că de acolo a început creația lumii. „Cel prea Sfînt a creat Lumea ca un embrion. Întocmai după cum embrionul crește de la buric în afară, tot așa Dumnezeu a început să creeze Lumea de la buric și de acolo s-a răspîndit în toate direcțiile” ²⁶. Iar „buricul pămîntului”, pentru Evrei, este Ierusalimul și, în

23) Paul Mus, *Barabudur. Esquisse d'une histoire du Bouddhisme mondée sur la critique archéologique des textes* (Paris 1935), vol. I, p. 238, etc.

24) Mus, *Barabudur*, p. 352.

25) A. Jeremias, *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur* (ed. II, Berlin 1929), p. 113, 142, etc.

26) A. J. Wensinek. *The Ideas of the Western Semites concerning the Navel of the Earth* (Amsterdam, 1916), p. 19.

general, țara sfântă. De aceea, **Yoma** afirmă : „Lumea a fost creată începînd de la Sion²⁷. Palestina fiind centrul creației, buricul pămîntului, se află în vîrfurile muntelui cosmic. Într-adevăr, după un text rabinic : „țara lui Israel n-a fost înecată de potop“²⁸. Tradițiile islamice au păstrat aceeași cosmologie mistică, investind Mekka și Kaaba cu virtuțile Ierusalimului. În **Kisâ'i** găsim următoarea afirmație : „Tradiția spune : steaua polară dovedește că cel mai înalt loc este Ka'aba, pentru că se află în dreptul centrului Cerului“²⁹.

În toate tradițiile semite, **centrul** („buricul pămîntului“) era imaginat ca vîrfurile muntelui cosmic. De aici importanța munților în cosmologia și metafizica semită. Munții au fost creați cei dintîi, îndată după Apele primordiale (Tehom)³⁰ ; ei sînt temeliile pămîntului, iar în tradiția arabă stîlpilor pămîntului ; munții unesc lumea de deasupra cu cea de dedesubt ; din munți izvorăsc apele, care fac să rodească pămîntul, iar norii de ploaie tot deasupra munților se alcătuiesc. Cele mai sacre locuri erau înălțimile : muntele Sinai la Evrei, Gerizim și Ebal la Samariteni ; Mekka se afla între doi munți. Paradisul, „buricul pămîntului“, era așezat, după tradiția siriană, pe un munte mai mare decît toți munții de pe pămînt“³¹. Să ne

27) Wensinck, *op. cit.* p. 16

28) Wensick, *ibid.* p. 15.

29) Wensink, *ibid.* p. 15.

30) Apele simbolizează pretutindeni haosul, devenirea informă, matricea tuturor virtualităților. Apariția munților simbolizează începutul Creației, al manifestării, al formelor.

31) Wensinek, *Navel of the Earth.* p. 14.

amintim că idei asemănătoare se întâlnesc la Babilonieni, la egipteni, precum și în anumite tradiții indiene. Drumul spre Paradis, drumul spre tărîmul morților (la egipteni, chaldeenii), drumul spre lăcașul Zeului — toate se aseamănă : este același **drum spre munte**, aceeași „ascensiune“, care de cele mai multe ori se face în mod simbolic, urcînd etajele unui ziqqurat sau terasele unui templu indian ³². Sensul tuturor acestor formule nu e greu de descifrat : **drumul spre munte** înseamnă apropierea de sacru, de real, de absolut ; într-un cuvînt, este o **consacrare** (investirea regelui cu virtuțile zeului se face urcînd treptele tronului sau etajele ziqquratului, adică muntele cosmic ; itinerariul sufletelor morților, ca și drumul eroilor în căutarea nemuririi — Ghilgamesh, Herakles, etc. — străbate și urcă nenumărați munți). „Buricul pămîntului“, muntele cosmic, este singura **zonă sacră** din toată întinderea care înconjoară pe om, și de aceea Creația a început de aici, Haosul a fost întîi aici alungat. Apele potopului (reactualizarea Haosului, adică a oceanului primordial, **âpsu**) n-au putut înghiți vîrfurile muntelui, centrul static, de unde a început a doua creație.

După cartea siriacă **Peștera Comorilor**, Adam a fost creat în centrul pămîntului, în același loc unde mai tîrziu s-a ridicat crucea lui Iisus ³³. Tradiția aceasta este extrem de prețioasă ; pe de o parte se descifrează aici un sens al creației omu-

32) „Un temple indien est, bâti en pierre, un voyage à l'axe du monde, et l'entrée processionnelle de ses portes un rite d'entrée... (P. Mus, *Barabudur*, p. 315).

33) Wensinck, op. cit. p. 22.

lui, care este identificat cu microsmosul (și Adam, și Lumea, sînt făcuți la „buricul pămîntului“). Pe de altă parte, se afirmă precis că mîntuirea omului — prin patimile lui Christos — a fost posibilă printr-o întoarcere la „centru“, întocmai cum afirmă toate tradițiile. Iisus, pătîmind în vîrfurile muntelui cosmic, pe locul unde a fost creat Adam, în centrul existenței — răsculpără, prin sîngele Său, păcatele întregului neam omenesc, și-l mîntuie. Patimile lui Iisus Christos s-au desfășurat peste tot pămîntul, căci Golgotha, fiind vîrfurile muntelui cosmic, cuprinde magic planeta întreagă. Agonia a început și a sfîrșit în **realitatea absolută**, în centrul existenței (orice altă zonă, fiind profană, neconsacrată, participă la devenirea nesemnificativă, la „istorie“ nu la ontologie, la „eveniment“ nu la „categorie“). Simbolismul crucii ar completa aceste idei, dar ne-am propus să nu ne ocupăm aici decît de motive arhaice, și să nu explicăm un simbol tradițional prin forme recente ³⁴.

În orice caz, pretutindeni în lumea semită întîlnim legătura aceasta între „centru“, „realitate absolută“, „primul om“, „moarte“. Ierusalimul nu este numai punctul de legătură al pămîntului cu Cerul. Este și locul pe unde se poate pătrunde în

34) Documentele ebraice relative la Templu, și cele creștine relative la Golgotha, care pun în lumină identitatea Ierusalimului cu „buricul pămîntului“ au fost adunate de Brawer, *Palästina nach der Agada* (Berlin 1920, Gesel. für Palest. Forschung VI) p. 7—21. La Șechem, pe muntele Gerizim (*Judecători*, 9 36, sq.) pare a fi fost un sanctuar numit „buricul pămîntului“; cf. Albricht, *The Location of the Garden of Eden* („American Journal of Semitic Languages“, vol. 39, 1922, p. 15—31) p. 28.

lumea cealaltă³⁵. O tradiție siriană ne spune că Adam, după potop, a fost îngropat la „poarta pământului”³⁶, adică acolo unde începe lumea morților. Islamul a asimilat credința ebraică, după care mormîntul lui Adam se află la Ierusalim. De asemenea, tradițiile islamice afirmă că toți profeții sînt îngropați la Ierusalim³⁷. La Mekka se găsește și astăzi un puț în care se pun ofrande pentru morți. Nu este vorba de superstiția, destul de răspîndită, că morții locuiesc sub pămînt și li se pot deci, trimite ofrande prin gropi sau puțuri — ci de ideea tradițională că Mekka, fiind centrul pământului, este **singurul** punct de legătură cu Cerul și cu celălalt tărîm.

Prin centrul lumii — după cum vom vedea în paragraful următor — trece axa Universului, și acolo se înalță arborele Vieții. Ritmurile cosmice și viața se desfășoară începînd de la „centru”. De aceea se spune că Ierusalimul e „bogat în ape” și că norii de ploaie pornesc în cele patru colțuri ale lumii de deasupra cetății³⁸. Ploile aduc fertilitatea și bogăția, fac posibilă viața și armonia, dirijează anotimpurile. „Apele” sînt roditoare numai întrucît ritmul lor e regulat de un „centru”. Tradiții similare s-au păstrat în Isalm. Nuwairî mărturisește : „Abu Huraira a spus, întemeiat pe autoritatea Profetului : toate rîurile, și norii, și

35) Textul în Wensinck, *op. cit.* p. 25 și urm. texte evreiești.

36) Textul în Wensinck, *op. cit.* p. 27.

37) Texte în Wensinck, *op. cit.*, p. 28.

38) Texte în Wensinck, *op. cit.*, p. 30—31.

aburii, și vînturile vin de sub stîncă sfîntă a Ierusalimului“³⁹. Kazwîni repetă aceeași tradiție, cu privire la Mekka : „Dacă ploaia bate într-o parte a Ka'abei, în anul acela fertilitatea se va întinde în acea direcție ; cînd ploaia bate în toate părțile, fertilitatea va fi universală“⁴⁰. În India, „locul sacrificiului“ este adesea numit „buricul pămîntului“, pentru că prin „sacrificiu“ se susține Universul“, există ritmurile, viața, armonia. Altarul, „locul sacrificiului“, este numit de asemenea „pîntecul (matricea) ordinii cosmice“⁴¹. Indienii au identificat încă, din timpurile vedice **altarul** sacrificial cu „buricul“⁴². Aceiași „teorie“ se întîlnește la eruditul Clement Alexandrinul : „altarul pe care arde tămîia este un simbol al pămîntului zăcînd în centrul Universului“⁴³.

O tradiție semită foarte răspîndită îl face pe Adam să locuiască într-un cort pe locul „Casei lui Allah“, adică în „buricul pămîntului“. Agni, zeul indic al focului, stă și el în „buricul lumii“⁴⁴. Omo-logia între Cer și Pămînt este tot atît de riguroasă și în India. „Centrul“ pămîntului se identifică magic cu „centrul“ Cerului. Un imn din **Rig Veda** afirmă : „în buricul cerului s-a așezat preotul care pregătește sacrificiul“⁴⁵. Simbolul **centrului** explică toate aceste formule ; „buricul cerului“ înseam-

39) Textul în Wensinck, *op. cit.*, p. 33.

40) Wensinck, *op. cit.*, p. 35.

41) Expresia din Rig Veda : *ritasya yonih*.

42) *Rig Veda*, II, 3. 7 ; IX, 82, 39 etc.

43) *Siromata*, V. 6, citat de Wensinck, *op. cit.*

44) „Agni și-a așezat puterea sa în buricul lumii“. *Rig Veda*, II, 76, etc.

45) *Rig Veda*, III, 4. 4, etc.

nă „buricul sacrificiului“, căci numai zona consacrată a altarului există **real**, într-un chip absolut, așa cum există „Cerul. Integrarea omului în **realitate** se face prin întoarcerea sa la „centru“. Ritualul consacră pe om, îl face „asemenea zeilor“, pentru că îl aduce în „centru“, în **realitate**, în absolut.

Mistica indiană este întemeiată pe această restaurare a omului în propriul său centru ⁴⁶.

Tehnicile ascetice indiene acordă o mare importanță „buricului“ ; răsuflarea (aerul, „fluidul vital“) trebuie dusă de la „buric“ la inimă ; concentrarea yoghinică se face de cele mai multe ori în „buric“ ⁴⁷. Practici asemănătoare, care presupun o tradiție ascetică extrem de veche, se întâlnesc și în anumite forme de mistică creștină, bunăoară în hesichasm ⁴⁸. Aceiași identitate „buric“ = **centru** ne întâmpină cu culturi mult depărtate între ele. În limba gaelică **imkag** sau **iomlag** (buric) are sensul de **centru**. Capitala Incașilor, Cuzco, era denumită „buric“ ⁴⁹. În anumite legende europene, studiate de Harthand ⁵⁰, se spune că Iisus a fost conceput prin ureche ; urechea este o formulă a sim-

46) Vezi studiul nostru *Homology and Yoga*, în volumul omagial al lui Anada Coomaraswamy (Calcutta și Londra, 1937).

47) Texte și comentarii în cartea noastră *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* (Paris 1963), p. 123, 149, 216, 220, etc.

48) Iréné Hausherr, S. Y.. *La Méthode d'Oraison Hésychasie* (Orientalia Christiana, vol. IX. Roma 1927) p. 102, p. 164—165, etc.

49) Donald A. Mackenzie, *The Migration of Symbols* (London 1925), p. 116.

50) *Legend of Perseus*, vol. I (London 1894) p. 131.

bolismului **spiralei**, care are același sens metafizic de **centru**.

Am putea culege la nesfârșit documente, din toate culturile tradiționale, asupra simbolismului „centrului”⁵¹. Nădăjduim s-o putem face, pe în-delete, altădată.

Deocamdată să adăugăm că „buricul” este identificat cu „tronul”, locul- unde stă regulatorul Universului. De obicei, în mitologiile și arhitectura sacră semită, „tronul” este înconjurat de un șarpe⁵². Tronul lui Solomon are încolăcit în jurul său un astfel de șarpe.

În legendele tuturor popoarelor, șarpele păzește comorile și mormintele funerare⁵³. Dacă **tronul** este un simbol al centrului lumii și deci al Pământului, — șarpele simbolizează, aici, Oceanul, întinderea haotică a apelor, care înconjoară din toate părțile, după credințele celor vechi, Pământul, și încearcă să-l înghită...⁵⁴.

AXA LUMII — POMUL VIETII

Am văzut că orașul în mijlocul căruia se afla templul și palatul, era considerat el însuși ca centrul Universului. După cum Suveranul ceresc stă

51) Documentele scrise și figurate, din lumea greacă, sînt studiate de Roscher în cele două monografii celebre asupra lui *Omphalos*.

52) Wensinck, *Navel of the Earth*. p. 60, sq.

53) Sensul acestor legende și simboluri este discutat în cartea noastră *La Mandragore*.

54) A. J. Wensinck, *Thé Ocean in the literature of the western Semites* (Amsterdam, 1919) p. 15 sq.. p. 40 sq.

în centrul lumii siderale (adică, la Pol), tot așa suveranul pămîntesc sta în „orașul sacru“, în Capitală. Corespondența aceasta între Suveran, Capitală, etc. — și Zeu, Centrul Lumii, etc., nu se întâlnește numai în Mesopotamia și mitologiile semite. Cultura Chineză se întemeiază în bună parte pe o asemenea concepție⁵⁵. Omologia perfectă între Cer și Pămînt — „himmlisch-irdischen Parallelismus“, cum o numește Von Heine-Geldern — se întâlnește și în simbolismul austroasiatic, deși își are, probabil, rădăcinile în străvechea cultură babiloniană⁵⁶.

Ziqqurat-ul este definit ca stîlpul Lumii, și locul unde se unește Cerul cu Pămîntul. Turnul cel mare din Babilon, după cum am văzut, nu se numea numai Poarta divină — pentru că Cerul se deschidea deasupra sa — ci și Temelia Cerului și a Pămîntului⁵⁷. Etimologia populară a cuvintelor Babilon și Babel era tocmai aceasta : **Bab ilu**, adică „poarta lui Dumnezeu“. Pe aici, prin orașele sacre și mai ales prin Templu („buricul pămîntului“) — se putea ajunge la Cer. Legende babiloniene care ne vorbesc despre „călătoria în Cer“ au dealtfel destulă asemănare cu credințele altor

55) Se-Ma Tsien, *Les Mémoires*, trad. par. E. Chavannes, vol. I (Paris 1893) p. 242, 243 ; M. Granet, *La Pensée chinoise* (Paris 1934), p. 93 și urm., p. 104 sq., 323 sq., ; H. Maspéro, *La Chine antique* (Paris 1927), p. 605 sq. ; P. Mus, *Barabudur, Esquisse d'une histoire du Bouddhisme fondée sur la critique archéologique des textes* (Paris 1935), vol. I, p. 117 și urm., p. 245, 422 și urm.

56) Von Heine-Geldern, *Weitbild und Bauform in Sudostasien* („Wiener Bairag zur und Kulturgeschichte Asiens“. vol. IV, 1930) p. 48.

57) Jeremias, *Handbuch*, p. 141 sq.

popoare că „drumul spre Ceruri“ se desface muritorului prin apropierea „Stîlpului Cerului“⁵⁸.

Ne-am depărta prea mult de hotarele studiului de față dacă am cerceta cum se cuvine acest simbol al „Stîlpului Cerului”, care nu este altceva decît **Axa Universului**, „Pomul vieții” care crește în centrul Lumii, în „Buricul Pămîntului”. Foarte multe tradiții vorbesc de un Pom uriaș, care cuprinde sau susține întreg pămîntul. Arborele cosmic, **Ygdrassil**, din mitologia scandinavă nu este decît o formă a acestui simbolism universal. Ne propunem să dezbatem problema „Pomului Vieții” într-o lucrare specială. Deocamdată să amintim că popoarele siberiene și ugro-finice au păstrat foarte limpede mitul pomului „stîlp al Cerului”. Uno Holmberg a adunat în două monografii bogate (⁵⁹) tot materialul de care dispunem astăzi cu privire la această credință. Este semnificativ de remarcat că ugrienii își închipuie „Stîlpul cerului” ca o coloană cu șapte caturi, (⁶⁰) întocmai după cum ziqquarat-ul are șapte etaje, iar templul Barabudur șapte terase. Credința în acest „stîlp al Cerului” se confundă, uneori, cu credința într-un munte cosmic, pe care Mongolii și Kalmucii îl numesc Sumur sau Sumer, iar Buriții Sumbur (⁶¹).

58) Uno Holmberg, *Der Baum des Lebens* (Annales Academiae Scientiarum Fenicae), Helsinki 1923, în special capitolul „Die Weltsaule”, p. 9 și urm.

59) *Der Baum des Lebens; Finno-Ugric and Siberian Mythology* (Boston 1927, vol. IV din seria „Mythology of all Races”).

60) *Finno-Ugric Mythology*, p. 338 sq.

61) *Ibidem*, p. 341. Numele acestor „munți cosmici” trădează originea lor indiană. Despre Meru, vezi W. Foy. *Indische Kultbauten als Symbole des Götterberges*, (Leipzig 1914, p. 213—216).

„Axa Cosmică“ joacă un rol de frunte în gândirea mitică și simbolică a Indiei, și este exprimată în patru formule principale : **muntele, stîlpul, arborele și Gigantul.** ⁽⁶²⁾ Toate acestea sînt în **centrul** Cosmosului ; toate exprimă **realitatea absolută** ; toate sînt simboluri polivalente, aplicîndu-se atît Cosmosului cît și Omului. (Bunăoară, Zeul Indra este considerat stîlp cosmic ; dar și **răsufierea**, care străbate și susține corpul omului, are aceeași valoare de **coloană**) ⁽⁶³⁾. În această privință cultura babiloniană și chineză coincide perfect cu sistemul simbolic indian ⁽⁶⁴⁾.

Sînt motive să credem că aceeași cosmologie a influențat atît pe profeții evrei cît și pe autorul Apocalismului ⁽⁶⁵⁾. Conceptul fundamental al acestei cosmologii este existența unui Centru — imperial pe pămînt, polar în cer — înconjurat de patru puncte cardinale sau de patru faze cardinale ale revoluției cosmice.

62) P. Mus, *Barabudur*, p. 117 sq.

63) *Ibidem*, p. 440 sq., 453 sq.

64) Discuția acestor coincidențe în P. Mus, *Barabudur*, în special p. 292 și urm. 351 și urm. 385 și urm., etc. Cf. W. Andrae, *Die Jonische Saule. Bauform oder Symbol?* (Berlin 1936). p. 50 sq. ; Jean Przyluski, *Les sept terrasses du Barabudur* („Harvard Journal of Asiatic Studies“, July 1936, p. 251—256) ; A. Coomaraswamy, *Elements of Buddhist Iconography* (Oxford University Press, 1935) passim.

65) L. de Saussure, *Le Cadre astronomique des visions de l'Apocalypse* („Actes du Congrès International d'Histoire des Religions“, Paris 1925, vol. I, p. 487 sq.) ; *La cosmologie religieuse en Chine, dans l'Iran et chez les Prophètes hébreux.* *ibid* vol. II, p. 79 sq. Cf. opera de sinteză a aceluiași autor. *Les origines de l'astronomie chinoise*, nouv. ed. Paris 1930.

CORRESPONDENȚE

Dar omologia între Cer și Pământ nu se reduce aici. „Correspondențele“ și „armoniile“ — structura însăși a unei viziuni magice a Lumii — se răsfrîng pretutindeni. Tot ce e cunoscut, tot ce e concret — participă la această lege magică a **corespondenței**. Cosmosul e împărțit în regiuni, stăpînite de zei, dirijate de planete. Între o anumită zonă cerească, planeta care o domină, zeul care o reprezintă — există relații magice, de „corespondență“ și „influență“. Tot ce se întîmplă într-o asemenea regiune cerească — se va întîmpla, într-un anumit fel, și în viața care, pe pământ, cade sub „influența“ ei. Evident, aceste „influențe“ nu se exercită întotdeauna direct. Există nenumărate raporturi, nenumărate nivele, între Cer și Pământ. Numai într-un Centru, și numai în condiții speciale, Pămîntul poate fi legat de Cer direct. În celelalte zone de realitate, influențele se exercită oarecum prin „proximi“.

Bunăoară, se știe că fiecărei planete îi corespundea un metal și o anumită culoare. ⁽⁶⁶⁾: Tot ce era colorat — animal, plantă, piatră — cădea sub influența unei planete. O „corespondență“ similară întîlnim în China, unde fiecare regiune siderală era reprezentată printr-o anume culoare. Evident, cum fiecare planetă — la Babilonieni — era stăpînită de un zeu, fiecărui metal îi corespundea o divinitate. Enlil, care „stăpînea“ prima lună a anului — deci, își exercita influența și a-

66) Bruno Meissner, *Babylonien und Assyrien*, vol. II, p. 130 sq.

supra unui anumit timp, consacrat lui — era „reprezentat“, în ierarhia metalelor, prin aur. Când zeul Shamsh luă locul lui Enlil, deveni el stăpînul celui mai nobil și mai prețios metal, aurul. Un text neo-babilonian indică astfel raporturile dintre zei și metale : Enlil — aur, Anu — argint, Ea — bronz, Ninidni — „piatră“ (67). Relațiile acestea magice între planetă, zeu și metal — care creează, la rîndul lor, corespondențe între culoare, timp al nașterii, soartă etc. — se regăsesc pînă și în credințele populare medievale.

În Grecia, ele au fost în orișice caz primite din Mesopotamia. Arabii, fie că le-au asimilat de la grecii din epoca elenistică, fie că le-au asimilat încă înainte de convertirea lor la islamism — le-au dus mai departe în știința medievală, mai ales în alchimie (68).

Omologia dintre Cer și Lume implică, așadar, o infinită serie de corespondențe magice între toate ordinele existente. Nu e greu de înțeles de ce o anumită culoare exercită o influență fastă sau nefastă, de ce un anumit metal exaltă sau deprimă, de ce un anumit „timp“ este de bun augur sau nociv. Aceeași forță magică avîndu-și centrul într-una din regiunile siderale dirijată de o pla-

67) Meissner, op. cit. p. 254 ; G. Furlani. *La religione babilonese-assira*, vol. I (Bologna 1928), p. 314 ; ibid. p. 121, 134, 168.

68) Julius Ruska, *Das Steinbuch des Aristoteles* (Heidelberg, 1912) p. 89 sq. Fritz Saxl. în studiul său *Beitragén zu einer Geschichte der Planeten darstellungen im Orient und im Okzident* („Der Islam“, 112, p. 151—177) încearcă să explice credințele astrologice ale arabilor din Harrân prin străvechile dogme babiloniene. Îi răspunde Ruska, în erudita sa monografie, *Griechische Planetendarstellungen in arabischen Steinbuchern* (Héidelberg, 1919).

netă sau subsumată unui zeu — se distribuie în toate nivelurile realității, prin „proximi“ și prin corespondențe.

Anevoie am putea preciza dacă, în cele mai vechi timpuri ale culturilor mesopotamiene, această cosmologie, întemeiată pe omologia dintre Cer și Pământ, elaborase deja noțiunea precisă a destinului omului, dirijat de astre. În orice caz, aflăm această concepție chiar în miezul istoric al culturii mesopotamiene. Ea nu era, dealtfel, decît o consecință directă a cosmologiei. Dacă a trecut timp pînă s-a impus conștiinței tuturor oamenilor, timpul a fost luat de **descoperirea** acestor consecințe, iar nu de **crearea** lor.

Vom reveni asupra acestei fundamentale concepții cînd vom discuta metalurgia babiloniană. Deocamdată, să notăm importanța pe care a avut-o viziunea magică asupra nașterii astrologiei mesopotamiene, și covîrșitoarea ei influență în lumea vest-asiatică și mediteraneană. Noțiunea **destinului** implacabil a fost fundamentată prin această viziune magică. Ideea de „**libertate**“ avea o cu totul altă valoare într-un Cosmos închis, străbătut de forța magică a astrelor. Tot ce cădea în experiența omului, venea încărcat cu o energie magică, nevăzută, care altera voința omenească. Născut sub puterea unei anumite stele, participînd fără voie la un anumit destin cosmic — proplema mîntuirii, deci a libertății omului, se cerea rezolvată în direcții care, astăzi, par de-a dreptul absurde pentru o conștiință europeană și creștină. Nu s-a pus încă în adevărata ei lumină revoluția pe care a făcut-o creștinismul în această pri-

vință distrugînd destinul individual, astrologic, restaurînd libertatea umană, solidarizînd omul cu un destin colectiv, adamic, în locul soartei magice, cosmice (69).

Dacă tot ce există pe pămînt, există și în Cer — chiar sub o altă formă, — dacă viața pămîntească răsfrînge structura și dinamica siderală, era fatal ca însuși corpul omenesc să fie considerat ca o oglindă a cosmosului. Într-adevăr, concepția aceasta o întîlnim la hetiti, popor arioglot, dar puternic influențat de sumerieni și de accadieni, mai ales, în ceea ce privește viața religioasă. Magia hetită este străbătută de omologia între macrocosmos (Universul) și microcosmos (corpul uman). Capul omului corespunde Cerului, mîinile sale corespund pămîntului, ochii săi apelor, și așa mai departe. De aceea, într-un text de magie medicală pe care îl rezumă Furlani ⁷⁰⁾ se spune că „durerea de cap“ să fie zvîrlită în Cer, „durerea mîinilor“ gonită în pămînt etc.

Este probabil că o asemenea corespondență între macrocosmos și microcosmos n-a luat naștere printr-o proiectare mitică a corpului uman în natură, identificîndu-se, adică, zonele cosmice cu organele anatomice și funcțiunile fiziologice omenesti. Ceea ce știm despre teoriile cosmologice și fiziologice indiene ne îndeamnă a crede că s-a petrecut un proces invers. Într-adevăr, în India, omul și-a „organizat corpul (cre-

69) Printre foarte puținele lucruri bune, de sinteză, care s-au scris asupra acestei probleme, trebuie notată cartea lui S. Angus. *The Mystery-Religions and Christianity* (London 1925), p. 164 și urm., p. 250 și urm.

70) *La Religione degli Hittiti* (Bologna. 1936) p. 184.

indu-și o „hartă mistică“, cu anumiți „centri“, etc.) pe modelul Cosmosului. Poate că teoria celor cinci Vânturi cosmice a condus, cu necesitate, la „descoperirea“ celor cinci Răsufări, cum crede Dr. Filliozat ⁷¹⁾. Punctul nostru de vedere, expus într-o lucrare precedentă ⁷²⁾, se deosebește întrucâtva de ipoteza lui Filiozat. Noi credem că „modelul cosmic“ care stă la temelia teoriilor filozofice a avut — în același timp cu semnificația cosmologică — o realitate rituală, mistică. Omul a „identificat“ în corpul său Vânturile cosmice, și-a aplicat sieși un model cosmologic — după ce a **realizat mistic și ritual** un anumit „om cosmic“. Cu alte cuvinte, la temelia acestor concepții nu stă nici fiziologia, nici cosmologia — ci o viziune totalitară a realității, un „om cosmic“ : omul care depășește și anulează „Creația“ (lumea despicată în două).

Se înțelege că omologia cosmică și biologică, pe care am ilustrat-o numai prin câteva exemple, se întinde asupra tuturor ordinelor realității și vieții. Dacă poate fi vorba de o lege, apoi noțiunea de lege trebuie căutată în această concepție a omologiei, a corespondențelor cosmice, a magiei universale. Obiectele nu au numai o valoare pragmatică, ci au o **semnificație**, de origine magică. Gesturile și actele omului, întrucât se referă la asemenea obiecte încărcate cu energie, sau par-

71) *La force organique et la force cosmique dans la philosophie médicale de l'Inde et dans le Véda*, „*Révue Philosophique*“. Nov. Dec. 1933, p. 416 și urm.

72) *Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne*, p. 228 și urm. Cf. P. Mus, *Barabudur*, p. 441 și urm., a cărui teză se apropie de a noastră.

ticipînd la anumite valori supra-umane — vor fi dirijate de legi sacre, precise. Operațiile omului, ca să nu-l „altereze“, vor fi transformate în rituale.

Sensul ritualului este tocmai acesta : să solidarizeze pe individ cu colectivitatea, cu viața organizată, și, în cele din urmă, cu un Cosmos viu. Toate actele omenești, chiar și cele mai profane (umblemul, respirația, mîncarea, dragostea etc.) sînt transformate în rituale ; adică, în instrumente de des-individualizare și solidarizare cu „normele“. Omul nu mai e **singur** într-o asemenea societate tradițională, pentru că tot ce face el are o semnificație ecumenică, și această semnificație este accesibilă întregii comunități. Aproape că nici nu mai poate fi vorba de a „comunica“, ceva individual, de la om la om — întocmai după cum atunci cînd întîlnești un copil, sau un bătrîn, nu mai e nevoie să ți se comunice că ai în fața ta un copil, sau un bătrîn. „Identitatea“ omului — toate intențiile sale, viața sa interioară, rangul său social și starea economică — devine translucidă prin această des-individualizare, prin transformarea vieții în ritual și a „întîmplărilor“ în „categorii“.



Magie și Metalurgie

LAPIS LAZULI

Omologia dintre Cer și Pământ este, după cum am văzut, orizontul mental al culturilor mesopotamiene. Numai ținând seamă de această lege fundamentală înțelegem adevărata semnificație a gesturilor, obiectelor și numelor pe care le întâlnim într-o asemenea cultură arhaică.

Acolo unde totul se ține, se leagă printr-o plasă nevăzută, alcătuind un întreg — nimic nu e creat la întâmplare, dintr-o inițiativă personală, profană. Bunăoară rolul preponderent pe care îl joacă piatra semi-prețioasă **lapis lazuli** (Lasurstein) în viața babiloniană nu se înțelege decît prin cosmologia și teologia mesopotamiană. Culoarea albastră a acestei pietre este culoarea Cerului înstelat ; în basoreliefuri, barba zeului lunii, Sin — divinitate a nopții înstelate — era făcută din lapis lazuli. Aceeași concepție ne întâmpină și la Egipteni : părul lui Râ, zeu al Soarelui, era din lapis lazuli. Acel frumos safir care stă sub picioarele lui Iahve (Exod, 24, 9 10) este de fapt tot un lapis

lazuli. În piatra aceasta albastră era simbolizată toată magia Cerului înstelat ¹⁾.

„Magia Cerului înstelat“ nu este o simplă expresie literară. Ea corespunde întru totul vitușilor cu care îmbogățiseră popoarele orientale această piatră semi-prețioasă. Zeul lunii nu era numai reprezentat iconografic cu o barbă albastră, ca să i se indice mai concret esența — ci toate virtuțile lunare pe care le stăpînea el erau simbolizate prin **lapis lazuli**. Cînd Nannar, zeul Lunii, îndeamnă pe Rege — într-un basorelief celebru — ca să zidească „Turnul“ (lui Babel), îl **inspiră** întinzîndu-i o cupă cu „apa vieții“ ²⁾. Nu e deloc greu de înțeles simbolul acestei cupe a „inspirației“ în mîna zeului lunii, stăpînul Cerului înstelat. O construcție atît de monumentală și, mai ales, încărcată cu atîtea sensuri sacre și cosmologice — nu putea fi inspirată decît de o magie lunară, dirijată chiar de stăpînul nopții. Aceiași noapte tainică, străbătută de ritmurile lunare, care fertilizează întreaga viață cosmică, este și izvorul „inspirației“, al germenilor marilor creații omenesti. Cît de organică era o asemenea concepție în viața popoarelor orientale o dovedește următorul citat din cartea apocrifă profetică a lui Ezra (IV, 38 s9) : „Deschisei atunci gura, și iată ! atinsei o cupă plină, care părea plină cu apă, dar cu-

1) Ernst Darmstaedter, *Der babylonisch-assyrische Lasurstein* (în *Studien zur Geschichte der Chemie. Festgabe Ed. v. Lippmann*. Berlin, 1927, p. 1—8) ; Erman-Ranke. *Aegypten* (Tubingen, 1923) p. 301.

2) Hugo Gressmann, *The tower of Babel*, New-York 1928, p. 9.

loarea ei era asemenea focului“³. Este întocmai „cupa inspirației“ din basorelieful babilonian, aceeași băutură care conferă omului darul construcției „cosmologice“ sau al profeției, virtuți sacre prin excelență.

Legătura magică între Noapte, Lună, Apă, Fertilitate, Moarte și Nemurire — una din cele dintâi sinteze mentale omenești, prin care se încerca explicarea întregii vieți cosmice și totalizarea nivelurilor de existență într-o imagine unică — se întâlnește și în **Weltanschauung**-ul mesopotamian. Avem chiar motive să credem că țara celor două fluvii a fost unul din principalele centre de răspândire a miturilor și legendelor țesute în jurul acestei intuiții primordiale. În cartea noastră de apropiată apariție, **La Mandragore**, am discutat pe larg tocmai originea și funcțiunea acestor mituri, și nu e locul să revenim aici. Să amintim însă că pomul **kishkanu** (probabil „arboarele vieții“), care creștea alături de templul E-abzu, principalul loc de cult al zeului Ea — avea ramurile asemenea celor de **lapis lazuli**⁴. Imaginea unui „pom al vieții“ din **lapis lazuli** și încărcat cu pietre scumpe, s-a păstrat pînă tîrziu în imagina-

3) Charles *Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*, Oxford 1913, vol. II, p. 623. Cf. comentarul traducătorului, *ibidem*.

4) E. Douglas Van Buren, *The Flowing Vase and the God with Streams*. Berlin 1933, p. 10. Planta **Kishkanu** joacă un rol important în legenda lui Gilgamesh. Ea crește la „gura celor două fluvii“, pe acolo unde pătrunde Gilgamesh în căutarea lui Utnapishtim, de la care nădăjduște să dobîndească nemurirea. Cf. W. F. Albright, *The Mouth of the Rivers* („The American Journal of the Semitic Languages and Literatures“. XXX, 1919, p. 161—195), p. 164.

ția populară ; apocrifele judaice și creștine, legendele eroilor, poveștile orientale etc., pomenesc de un asemenea pom care crește în paradis, sau într-o grădină fermecată, și care nu trebuie confundat cu legendele paralele ale pomului cu mere de aur din mitologia greacă și celtică.

Zeul Ea era domnul Adîncului, al Apelor subterane, și legătura lui cu noaptea lunară este ușor de înțeles. Metalele și pietrele prețioase — încărcate cu virtuți magice — îi aparțineau lui, și el era patronul lucrătorilor metalurgici și al meseriașilor. Temeliile templelor pătrundeau adînc în pămînt — deci în **abzu**, în apele subterane — și de aceea înțelepciunea lui Ea călăuzea pe constructorii monumentelor sacre⁵. Creația omului era pusă neconținut în legătură cu izvorul etern al vieții : Apa, Luna, Noaptea. Numai pentru că lua contact cu zeii cerului înstelat sau ai Apelor, puteau oamenii **crea** în sens cosmologic (temple, turnuri etc. — „centre cosmice“). „Inspirația“ construcțiilor era, de fapt, tot un germen viu, produs de noapte sau apă ; ceea ce, în ordinea biologică, corespunde fecundației și nașterii formelor organice — în ordinea spirituală corespunde „imaginației“ și creației. În treacăt fie spus, demnitatea condiției umane nu era deloc umilită în aceste culturi arhaice în care zeii cosmici și forțele magice împlineau un rol atît de precumpănitor. Pentru că omul „participa“ — prin creațiile sale — la „unificarea“ cosmosului, fiecare templu sau monument pe care îl clădea fiind un „centru“, în care se întâlneau toate nivelurile realității sensibile și

5) Van Buren, *op. cit.* p. 9.

suprasensibile. Dacă, așa cum am văzut la sfârșitul capitolului precedent, nu poate fi vorba de **libertate** umană într-o concepție magică a Universului — omul nu era totuși rob al unor anumite forțe sau zei, ci el era integrat și exista ca atare într-o plasă magică nevăzută, care cuprindea tot cosmosul, înglobând și pe zei. O concepție similară a dominat nu numai în antichitate, ci și în timpurile moderne ; bunăoară, pozitivismul secolului XIX integra pe om, pînă la desființare, în cosmos, paralizîndu-i orice nădejde de autonomie și spontaneitate.

Întorcîndu-ne la rolurile și simbolurile pietrei **lapis lazuli**, este semnificativ faptul că s-au găsit în cîteva vechi morminte din insula La Plata, Ecuador, douăzeci și opt de bucăți cioplite în formă cilindrică, și foarte frumos șlefuite. S-a dovedit însă, că aceste bucăți de **lapis lazuli** nu aparțineau aborigenilor insulei, ci probabil au fost lăsate acolo de către vizitatori de pe continent, veniți în insulă numai pentru împlinirea unor anumite rituri și ceremonii sacre ⁶. În mormintele Incașilor, din Peru, a fost de asemenea descoperită o mare și frumoasă bucată de **lapis lazuli** ; întocmai ca în culturile afrasiatice, piatra aceasta „cerească“ slujea și în culturile amerindiene ca un auxiliar sigur călătoriei sufletului mortului ⁷. Dealtfel, nu e

6) George Frederick Kunz, *The Magic of Jewels and Charms* (Philadelphia, London, 1915) p. 308. citînd pe Fewkes, *Archaeological Investigation on the Island of La Plata, Ecuador*, Chicago 1901, p. 266 sq.

7) Kunz, *op. cit.*, p. 385—386. În Egipt (sec. XV în Chr.), bucăți de **lapis lazuli**, atîrnate de gîtul copilului, îl vindeca de orice boală (Ebers. citat de Kunz, p. 148).

lipsit de importanță amănuntul că și astăzi în Africa occidentală se acordă o excepțională valoare sacră pietrelor albastre artificiale. Wiener a adunat o bogată informație asupra acestei probleme⁸. Este probabil, cum afirmă Pearce⁹, că pietricelele albastre se fac de secole chiar în aceste locuri. Wiener crede însă că ele au fost aduse pe coastele africane de către arabi, în cursul evului mediu. Și credințele superstițioase ale indigenilor ar fi atunci urme din străvechiul sistem magic-astral care a dominat toate culturile afrasiatice. În orice caz simbolul și valoarea lor religioasă trebuie interpretată prin documentele mesopotamiene și mediteraniene referitoare la **lapis lazuli**, chiar dacă ne aflăm în fața unor credințe degradate, al căror simbul cosmologic a fost de mult pierdut. N-ar fi singura pildă de „uitare“ pe care ne-o pune la îndemână istoria vieții mentale omenești. Sensul primordial, cosmic, al unui simbol sau rit se pierde, fiind înlocuit cu sensul magic, care la început nu avea decît un rol secundar.

8) Leon Wiener, *Africa and the discovery of America*, Philadelphia 1920—1922, vol. II, p. 237—248. Ipotezele profesorului Wiener — asupra influenței exercitate asupra civilizațiilor amerindiene de către cultura africană, aceasta din urmă fiind la rîndul ei puternic influențată de către Arabi — nu au nici o valoare științifică. Informația adunată în cele trei volume din *Africa and the discovery of America*, precum și în *Mayan and Mexican Origins* (Cambridge 1926, privately printed) sau în cele patru volume de *History of Arabico-Gothonic Culture* (Philadelphia, 1917—1921) — este însă extrem de bogată și temeinică.

9) F. B. Pearce, *Zanzibar* (London. 1920) p. 355 și urm., citat de Wiener, *Africa*, II, p. 240.

METEORIȚI

Este greu de hotărît dacă o asemenea concepție cosmică a făcut pe babilonieni să acorde metalelor o origine cerească — sau dacă ei au ajuns la această concepție pentru că au observat de timpuriu meteoriții, și pentru că cel dintîi fier pe care l-au cunoscut a fost fierul meteoric. Inutil să amintim rolul important pe care l-au avut meteoriții în alcătuirea credințelor primitive și populare asupra Cerului, credințe care uneori ne fac să bănuim că unele popoare au considerat cerul ca o boltă de piatră. Meteoriții au făcut o puternică impresie asupra minții omului primitiv. Se cunosc cîteva exemple celebre de adorație a pietrelor căzute din cer ; cum ar fi, bunăoară, Ka'aba de la Mecca, sau meteoritul de la Pessinus, din Phrigia, care a fost venerat ca imaginea Cybelei, și a fost apoi adus la Roma — puțin timp după al doilea război punic (205 în. Chr.) — în urma unui ordin al oracolului de la Delphi ¹⁰. Dar în afară de asemenea exemple celebre din antichitate, colecțiile etnografice și folclorice ne pun la îndemînă nenumărate documente în legătură cu devotamentul care îl arată și astăzi oamenii față de așa numitele **pierres de tonnere** ; care de cele mai multe ori nu sînt decît pietre găsite pe locurile lovite de trăz-

10) G. F. Kunz, *The Magic of Jewels and Charms* (Philadelphia, London, 1915), p. 74—75. Un întreg capitol al acestei cărți bogate (p. 94—117) este închinat meteoriților. Totuși Kunz, deși specialist în folclorul tuturor pietrelor prețioase, nu cunoaște lucrările pe care le cităm în nota următoare.

net ¹¹. Tot ce venea de „sus“ era încărcat cu forțe magice și sacre. Iar devotamentul acesta față de anumite pietre se încadrează perfect în sistemul totalitar care unea prin aceleași legi întreg cosmosul.

Omul primitiv a cunoscut și a folosit, înaintea fierului terestru, fierul meteoric ¹². Eschimoșii întrebuințează și astăzi fier meteoric, pe care îl lucrează cu unelte de piatră ¹³. Andree reproduce un cuțit de fier meteoric din Groenlanda (op. cit. fig. 31), care pare destul de bine făcut. Când Cortes a ocupat Mexicul, întrebînd pe indigeni de unde aveau cele cîteva cuțite — în stăpînirea șefilor — i se arătă cerul ¹⁴. Același lucru se poate spune despre civilizațiile mesopotamiene și afrasia-

11) Cf. Richard Andree. *Etnographische Parallelen*, Neue Folge (Leipzig 1889), p. 30—41 („Der Donnerkeill“); P. Sèbillot, *Le Folklore de France* vol. I (Paris 1904) p. 104—105; W. W. Skeat, *Snakesto les* („Folklore“, vol. XXIII, 1912, p. 45—80).

12) Cf. G. F. Zimmer, *The Use of Meteoric Iron by Primitive Man* („Journal of the Iron and Steel Institute“, 1916, p. 306 sq.). Discuția asupra uzului fierului la primitivi și popoarele antichității, începută în *Zeitschrift für Ethnologie* în 1907, și urmată mai mulți ani, a fost rezumată de Montellius, *Praehistorische Zeitung*, 1913, p. 289 sq.

13) Richard Andree. *Die Metalle bei den Naturvölken mit Berücksichtigung prähistorischer Verhältnisse*, (Leipzig, 1884), p. 129—131. Cartea lui Andree, deși foarte bogată, a fost puțin cunoscută cercetătorilor care au dezbătut aceeași problemă în ultimul timp.

14) T. A. Rickard, *Man and Metals. A history of mining in relation to the development of civilization* (New York. 1932), vol. I, p. 148—149. Sinteza pe care a încercat-o Rickard este pe alocuri destul de superficială. Informația sa etnografică și arheologică, e minimă. Totuși, cele două mari volume alcătuiesc singura istorie generală a rolului metalelor în civilizația umană care există în vreo limbă europeană.

tice. Sumero-accadienii au cunoscut la început fierul meteoric, căci ideograma AN—BAR (alcătuită din semnele pictografice „cer” și „foc”) înseamnă „metal ceresc”, și acesta e cel mai vechi cuvânt sumerian care indică fierul ¹⁵. Cuvântul care l-a înlocuit, BAR—GAL, „marele metal”; s-a păstrat în termenul asirian **parzillu**, în sirianul **parzla** și ebraicul **barzel** ¹⁶.

La Egipteni, deși fierul indigen a fost bine exploatat de abia în amurgul civilizației faraonice, cuvântul care îl indică trădează aceeași origine meteorică : **bi-n-pet** (coptic, **benipe**), „metal ceresc”. Wainright a dovedit că acest termen se referă la meteori, iar nu la o „Farbenanalogie”, cum se credea pînă la el ¹⁷. Mai tîrziu, cînd a început să se folosească minereul, s-a făcut deosebirea între cele două specii de fier, creîndu-se un nou termen : „fier de pămînt”. Dar această îmbogățire a vocabularului metalurgic e relativ tîrzie. Poate fi privită ca o excepție originea terestră a celor două bucăți de fier găsite în Piramida lui Cheops (2900 în. Chr.) și mormîntul din Abydos (circa 2500 în. Chr.), origine care nu mai poate fi pusă

15) Hommel, *Grundriss der Geographie und Geschichte Vorderasiens* (Berlin, 1908—1922) p. 13 ; Giovanni Giustino Boson, *Les métaux et les pierres dans les inscriptions assyro-babyloniennes* (Inaugural-Dissertation, München 1914, 82 pagini). p. 11—12, Axel W. Persson, *Eisen und Eisenbereitung in ältester Zeit. Etymologisches und Sachliches* („Bulletin de la Société Royale des Lettres de Lund“. 1933—34, Lund 1934, p. 111—127), p. 114.

16) Persson, *op. cit.* p. 113.

17) Wainwright, într-un studiu din „The Journal of Egyptian Archaeology“, 1932, p. 1 sq. — rezumat de Persson, *op. cit.*, p. 2—3.

astăzi la îndoială, mai ales în urma cercetărilor lui Quiring ¹⁸.

Un text hitit ne spune că regii din secolul XIV În. Chr. obțineau „fier negru din cer” ¹⁹. Persson pune în legătură cuvântul grecesc pentru fier **sidéros**, a cărui etimologie e necunoscută, cu latinescul **sidus-eris**, „corp ceresc”, „stea”, etc., și cu litvanicul **svidu**, „a străluci” ²⁰. Fierul meteoric era cunoscut în Creta încă din epoca minoică (2000 În. Chr.) și a fost găsit într-un mormânt din apropierea străvechiului Knossos ²¹. Anumite pasaje din **Iliada** par a păstra amintirea acestei origini siderale a fierului.

SECRETELE METALURGIEI

Originea meteorică a metalelor le acordă, firesc, nenumărate virtuți magice. Metalele, fie că veneau de-a dreptul din Cer (prin meteori), fie că erau descoperite în sînul Pămîntului — erau îmbibate cu forțe magice. De aceea, nu oricine putea lucra cu ele. Ritualele metalurgice, după cum vom

18) E. Wyndham Hulme, *Early Iron-smelting in Egypt* („Antiquity”, June 1937, vol. XI, p. 222—223). H. Quidring — care și-a rezumat cercetările în *Din Herkunft des ältesten Eisens und Stahl* („Forschungen und Fortschritte”. 1933, IX, p. 126—127) — dovedește că fierul terestru egiptean a fost găsit în nisipul Nilului, în special nisipul aurifer din Nubia, care conține grăunțe de magnetit (Fe_3O_4) cu peste 60% fier.

19) Rickard, *Man and Metals*, I, p. 149.

20) Persson, *op. cit.*, p. 114.

21) H. R. Hall, *The Civilization of Greece in the Bronze Age* (London, 1928) p. 253.

vedea în cursul acestui studiu, aveau o funcție magică bine precizată. De altfel, nu numai în culturile mesopotamiene se întâlnesc asemenea credințe în legătură cu metalurgia. În China și India, cazanele de topit minereul și „inițiații” cunoscători ai ritualelor, păstrau în jurul lor o zonă sacră, alimentată și păzită de forțe magice²². Un text al lui Senancherib, tradus de Boson, lasă să se înțeleagă că din cele mai vechi timpuri exista o castă specială — ghicitori, vrăjitori, sacerdoți — care se ocupa cu lucrările metalurgice, și care păstrau un „secret” ce nu se transmitea decît oral, „secret” îmbibat de magie²³. Același lucru și în Egipt, unde „operațiunile metalurgice și tehnice erau în strînsă legătură cu practicile sacerdotale”; se pare, chiar, că înșiși preoții pregăteau statuile sacre²⁴. Relațiile dintre „topitorie” și „vrăjitorie” s-au păstrat pînă în ziua de astăzi în anumite culturi populare asiatice²⁵. Cei care lucrează cu metalele sînt în atingere cu forțe misterioase și primejdioase. Magia metalului este tot atît de eficientă, fie că e de origine meteorică, fie că e scos din pămînt. În cel dintîi caz, metalul e încărcat cu toate virtutea Cerului din al cărui firmament s-a

22) Texte și comentariu în *Alchimia Asiatică*, fasc. I, p. 27. și urm., p. 72.

23) G. Boson, *I metalli e le pietre nelle iscrizioni sumero-assiro-babilonesi* („Revista degli Studi Orientali”, vol. VII, 1916, p. 379—420) p. 381.

24) Aldo Mieli, *Pagine di Storia della Chimica* (Roma 1922), p. 115.

25) Robert Eisler, *Das Qainszeichen und die Qenitor* („Le Monde Oriental”. Upsala, vol. 29, 1929, p. 48—112) passim.

rupt ²⁶ în al doilea caz, minereul e smuls înainte de vreme din matricea Mamei Pământ, și această operație aproape ginecologică este extrem de periculoasă prin forțele magice pe care le descarcă.

Etnografia și folclorul ne ajută să înțelegem mai clar aceste străvechi credințe în legătură cu metalurgia. În America de Nord Vest, bunăoară, fierarii sînt apreciați ; tradiția meșteșugului lor e secretă, și se transmite numai membrilor familiei ²⁷. În Africa dimpotrivă, fierarii sînt cînd respectați, cînd disprețuiți ; în amîndouă cazurile, însă, sînt considerați ca un grup de oameni misterioși, aproape confundați cu vrăjitorii. Așa, de pildă, tribul Bari, de pe Nilul Alb (Africa Centrală), socotește pe fierarii nomazi drept paria ²⁸. În Congo sînt însă foarte respectați, și se crede că au o obîrșie regească. La Fani, fierarul e preot și medic în același timp. Tribul Ogowé, care nu cunoaște și nu lucrează fierul, adoră foalele fierarilor triburilor din vecinătate, așezîndu-le alături de alți fetiși într-un loc sacru. De altfel, o credință similară ne întîmpină la unul din cele mai înapoiate triburi indiene, Bhil, care oferă vîrfurilor de lance cele dintîi fructe pe care le culeg ²⁹). Un alt trib african

26) Robert Eisler, *Zur Terminologie und Geschichte der jüdischen Alchemie* („Monaoschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums“, 1926, N. F. vol. 26, p. 194—201), polemizînd cu Dr. Gerhard Scholem, arată cum meteoritele metalice au condus la ideea cerurilor metalice, def ier, cupru, argint, aur. etc.

27) R. Andree, *Die Metalle bei den Naturvölkern*, p 136 sq.

28) Andree, *op. cit.* p. 9, 42.

29) L. Rousselet, *Revue d'Anthropologie*, II. 1876, p. 61 — citat de Andree, p. 42.

însă, Jolofii împinge atît de departe dispreţul faţă de meşteşugarii metalurgici încît nici măcar un sclav nu se însoară într-o familie de fierari. La tribul Tibbu, aceştia sînt chiar excluşi din societate³⁰).

Toate aceste superstiţii şi obiceiuri dovedesc funcţiunea ambivalentă a fierului ; căruia şi africanii, ca şi tradiţiile celorlalte popoare, îi conferă o origină divină şi misterioasă. Încît cel care îl lucrează şi îi cunoaşte „secretele“ devine firesc o făptură primejdioasă — şi este hulit, temut sau respectat, după împrejurări. De aceea fierarii alcătuiesc pretutindeni o clasă aparte, fiind consideraţi ca un grup de oameni misterioşi, care trebuiesc izolaţi de restul comunităţii ³¹. Fierul a rămas pînă astăzi în conştiinţa poporului încărcat cu puteri nefireşti, şi **cuţitul** joacă un rol de frunte în magie. Plinius (Hist. nat. XXXIV, 44) afirmă că fierul este eficient **contra noxia medicamenta** şi, de asemenea, **adversus nocturnas limphationes**. Credinţe similare se întîlnesc în India contemporană, la Dayaki, la musulmanii din Persia şi Turcia ³².

Referinţele pe care le citează Goldziher, deşi numeroase, alcătuiesc numai un sfert din materia-

30) Andree, *op. cit.* p. 41—43.

31) R. Andree, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche*, (Stuttgart 1878), p. 153 ; Dié Metalle, p. 42 sq. ; Eisler, *Das öä-inszeichen*, passim.

32) I. Goldziher. *Eisen als Schutz gegen Dämonen* („Archiv für Religionswissenschaft“, vol. 10, 1907, p. 41—46).

lul adunat de eruditul dr. Seligman³³. Din toate aceste documente se precizează ambivalența magică a fierului în conștiința populară. Teama cu care sunt priviți pînă în zilele noastre țiganii fierari și căldărari, izolarea la care sînt constrînși în absolut toate comunitățile omenеști cu care vin în contact se datorește în bună parte familiarității lor îndelungate cu metalele. Andree observă, de altfel, cît de mult seamănă țiganii fierari cu fierarii din Africa³⁴.

După cum originea meteorică a metalelor e socotită pretutindeni o virtute magică sau divină — tot astfel 'descoperirea minereurilor subterane este pusă în legătură cu o anumită „inspirație“ primită de om de la spiritele înalte, sau de o „revelație“ trimisă de Dumnezeu (Zei) prin sfinți (vrăjitori). Este aceeași „cupă a inspirației“ din basorelieful mesopotamian și din cartea apocrifă a lui Erza. Duhurile subterane, în paza cărora se află minele și comorile, sau sfinții care protejează umanitatea — revelează secretele metalelor, colaborînd astfel la „construcții“. Motivul primordial al „inspirației“ divine s-a păstrat pretutindeni în zonele metalurgice sau miniere.

Călătorul grec Nucius Nicander, care a vizitat Liège-ul prin secolul XVI, ne transmite legenda descoperirii cărbunilor în Nordul Franței și Belgiei : un înger s-a arătat sub chipul unui bătrîn

33) S. Seligmann, *Der böse Blick* (Berlin 1910), vol. I, p. 273—276 ; vol. II, p. 8—9, etc. ; Seligmann, *Die magischen Heill und Schutzmittel* (Stuttgart, 1927). p. 161—169. Această din urmă operă reprezintă o redacțiune mai desăvîrșită a cîtorva capitole din *Der böse Blick*.

34) *Die Metalle*, p. 79 sq.

venerabil și a revelat unui fierar care-și încălzea cuptorul cu lemne, gura unei mine carbonifere ³⁵). În Finister, o zână răutăcioasă (**groac'k**) descoperă oamenilor existența plumbului argentifer ³⁶). S-tul Péran, patronul minelor, a născocit cel dintâi topitul minereurilor. Duhurile care păzesc minele sînt geloase de comorile pe care le stăpînesc. De aceea se crede, în Africa Occidentală și aiurea, că cel care descoperă o mină, moare curînd. (Credința aceasta trebuie pusă în legătură și cu superstițiile universale țesute în jurul „locului nou“ ; cine intră întîi într-o casă proaspăt zidită, cine trece întîi pe un pod de curînd clădit, etc. — moare în scurt timp ³⁷). Melanezienii nu încep o nouă mină decît după multe rituri și ceremonii ³⁸). Același lucru se întîmplă în Europa pînă la sfîrșitul Evului Mediu ; minerii nu deschideau o mină decît cu slujbe religioase ³⁹). Mina a fost considerată întotdeauna, după cum vom vedea, o matrice vie, în care minereurile se zămislesc și cresc întocmai ca într-un pîntec. În afară de duhurile subterane, bune sau rele, ale minelor, mai trăiesc acolo, după credințele minerilor, nenumărate alte ființe misterioase ; „Maître Hoemmerling“, pe care poporul îl numește „Călugărul Muntelui“, „La Dame Blanche“, care ves-

35) Paul Sébillot, *Les travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les pays* (Paris 1894), p. 410.

36) *Ibidem*, p. 410.

37) *Ibidem*, p. 415 ; Paul Sartori, *Ueber das Bauopfer* („Zeitschrift für Ethnologie“, XXX, 1898, p. 1—54). p. 15.

38) Sébillot, *Les travaux publics*, p. 417.

39) *Ibid*, p. 421.

tește întotdeauna surpările, precum și feluriți strigoi, fantome, etc. ⁴⁰⁾.

Metalurgia a fost, așadar, pretutindeni o artă sacră. Și sacralitatea aceasta se datora, cum am văzut, faptului că metalele nu făceau parte din „datele profane” ale existenței omului — ci ele veneau din zone extra-terestre. Fie că le trimitea Cerul, fie că erau smulse din matricea subterană, — metalele veneau întotdeauna din „altă parte”. Logica primitivă și a culturilor arhaice se dovedește și aici coerentă. Tot ce nu aparține firesc omului, tot ce nu se găsește în preajma lui, tot ce nu participă la „condiția adamică de existență” este misterios, sacru sau demonic, pentru că îi **schimbă firea**. Acesta e sensul autentic, primordial, al tuturor credințelor în legătură cu metalurgia : metalele schimbă firea omului, modificându-i condițiile de existență. Și această modificare se împlinește pe deoparte pentru că anulează starea paradisiacă (etapele culegătorilor de fructe și semințe), creînd o stare nouă — pe de altă parte pentru că însăși **prezența** metalelor în societatea umană aduce cu sine nenumărate forțe magice necunoscute, aparținînd altor niveluri cosmice, și jocul acestor forțe obscure (sacre sau demoniace) revelează sufletului omenesc alte orizonturi și îi îngăduie alte experiențe.

De aceea, credințele în legătură cu metalurgia și „secretul” cazanelor de topit, pe care le întîlnim, alterate, în tradițiile chineze, indiene și mesopotamiene — ne întîmpină și în tradițiile elenice. Legende despre primele cunoștințe metalurgice,

40) *Ibid.* p. 479—493.

considerate la început tehnici sacre, au ajuns în Elada prin Asia Mică, mai precis prin Phrigia, și insulele răsăritene. Dactylîi, Cabirii, Corybanții, Cureții, Telchinii, etc. — toți aceștia au fost la obîrșie duhuri metalurgice. Cabirii, ca și Dactylîi, sînt numiți „meșteri ai cazanelor“, „puter-nici prin foc“, și cultul lor — rituri în care prezența metalelor e semnificativă — s-a răspîndit cu timpul în întreaga lume mediteraneană, ajungînd pînă în Egipt⁴¹). Dactylîi, care au dus în Creta și Troada cele dintîi „secrete ale metalurgiei“, erau preoții zeiței Cybela⁴²). Această zeiță, considerată mai tîrziu divinitate a munților, a fost la început zeița minelor și a metalelor, avîndu-și sălașul **înlauntrul** munților⁴³). Și nu este lipsit de semnificație faptul că tocmai una din zeițele-Mame, în jurul căreia s-a creat mai tîrziu (cînd a devenit divinitate a Munților) „misterele“ morții și învierii lui Attis — tocmai această zeiță Cybela „inspiră“ și „revelează“ oamenii misterele metalurgiei. Cybela a fost și ea — alături de alte mari zeițe, Ishtar, Isis, Ashtarteea, Demeter — o „inspiratoare“ și o călăuzitoare a omului pe drumul nemuririi. Moartea și învierea lui Attis, a cărui mister l-a împlinit întîi Cybela, a „inspirat“ pe oameni ; ritualul împlinit de Cybela le-a slujit drept model pentru tehnica propriei lor

41) J. de Morgan, *La Préhistoire orientale*, tome III, (Paris 1927), p. 173—174.

42) Vezi cercetările lui Radet. *La Lydie et le monde grec au temps des Mermnadiq* (Paris, 1982) p. 269, etc., folosite de A. Rey, *La Sciencé orientale avant les Grecs* (Paris, 1930) p. 22.

43) Hugo Gressmann, *Die orientalischén Religionen im he-lenistisch-römischen Zeit* (Berlin, 1930), p. 59.

învieri. De aceea într-un depozit neolitic pe care profesorul Mosso l-a dezgropat la Paestos, s-au găsit alături de imaginile de lut ale zeiței Mame și scoice **petunculus**, o mare bucată de fier magnetic, mineral care pare a nu se găsi în Creta.

Sir Arthur Evans, din a cărui monumentală lucrare ⁴⁴⁾ împrumutăm informația de față, reproduce (p. 47, fig. 12, 6 a și fig. 13, 3) imaginea Marei Zeițe neolitice, și după felul rudimentar cum e lucrată înțelegem că ne aflăm în fața unor credințe extrem de vechi.

Este semnificativ faptul că o credință similară se întâlnește în celălalt hemisfer : în mormintele arhaice din Yucatan, s-au găsit alături de perle și scoici — amulete purtătoare de „viață” și „nemurire” — bucăți de fier ⁴⁵⁾. De asemenea, Madeleine Colani a descoperit, cercetînd megalithele din Haut-Laos (Indochina), perle arhaice și clopoțele de bronz. Este ciudat că în zilele noastre femeile Dayak din Borneo poartă coliere de perle cu numeroase clopoțele de bronz ⁴⁶⁾. Întocmai cum perla, simbol al matricei universale, emblemă a Vieții și a neodihnitei Creații ⁴⁷⁾, asigură prin prezența ei o soartă norocoasă în viața post-mortem — tot astfel fierul, scos din pămînt (și atunci este tot o emblemă a matricei universale) sau dobîndit din Cer, păstrează sufle-

44) *The Palace of Minos* (vol. I, London 1921), p. 37.

45) Stephens. *Incidents of Travel in Yucatan*, t. II, p. 344, citat de Andree, *Die Metalle*, p. 136.

46) Madeleine Colanț, *Essai d'ethnographie comparée* („Bulletin de l'Ecole Française de l'Extrême Orient”, vol. 36, 1936, p. 197—280), p. 199 și fig. 24.

47) Despre simbolismul perlelor și scoicilor în toate culturile umane, cf. cartea noastră *La Mandragoré*.

tul mortului în contact cu zonele sacre, siderale. Și aceste zone sînt sacre tocmai prin **realitatea** lor, prin **permanența** lor, prin faptul că deși participă la devenirea universală, nu sînt pieritoare, ca fapăturile pămîntești, ci eterne.

Documentele pe care le-am menționat în acest capitol trădează așadar aceleași concepții cosmologice pe care le-am întîlnit cercetînd omologia Cer-Pămînt la mesopotamieni și aiurea. Este ușor să ne convingem că oricum am privi orizontul mental al „primitivilor“ sau al culturilor arhaice, ne întîmpină același **Weltanschauung** și aceeași conștiință a participării, — prin orice experiență, cît ar fi ea de neînsemnată — la marea Viață cosmică. Omul e în contact cu ritmurile și nivelurile cosmice în orice clipă. Departe de a-l steriliza sufletește, această participare îi conferă o viziune totală a Cosmosului, îngăduindu-i, în același timp, orgolioase încercări de „unificare“ a Cosmosului despicat prin creație... ⁴⁸⁾

48) Ne-am ocupat de această „unificare“ în primul capitol al cărții de față, și în *Legenda Meșterului Manole*. Problema o vom relua însă pe larg într-o lucrare specială asupra Simbolului.



Cosmos Viu

CREAȚIE ȘI NAȘTERE

Pentru mesopotamieni, ca și pentru alte culturi arhaice, viața este un caracter universal al realului. Asta nu înseamnă numai că toate lucrurile sînt „însuflețite“. Nu avem de-a face cu o credință animistă, care conferă tuturor obiectelor o anumită forță magică obscură. În Mesopotamia ne întîmpină un sistem mai complicat și mai rotunjit, rezultatul unei îndelungi valorificări a Cosmosului. Căci „viața“ lucrurilor neînsuflețite nu se reduce la o dinamică misterioasă a lor, la capacitatea oricărui obiect de a fi receptacol sau izvor generator de energii magice. Viața cosmică este organizată întocmai ca viața omului ; cunoaște **nașterea, sexualitatea** și, în anumite cazuri, **moartea**.

Nașterea lucrurilor neînsuflețite nu s-a împlinit numai prin **creație**. Cum vom vedea în paginile ce urmează, lucrurile neînsuflețite — metale, pietre, etc., — continuă să se **nască** mult timp după Creație. Ele „trăiesc“ deci în contemporaneitatea omului și participă la același destin ca al lui. Cînd se spune, așadar, că oamenii civilizațiilor arhaice nu cunoșteau istoria, este numai un fel de a vorbi.

Ei cunoșteau o altfel de „istorie“, în centrul căreia nu sta omul ca atare — ci Viața. Astfel că puteau nu numai să solidarizeze viața cosmosului cu drama umană — dar făceau **contemporane** cît mai multe din nivelurile realității cosmice cu această dramă umană.

Creția omului este unul din episoadele cele mai semnificative din mitologia mesopotamiană.

Nu e locul aici să o discutăm în amănunte, dar e destul să amintim că, după cele mai vechi tradiții, Marduk (asociat întotdeauna cu o Mare Zeiță : Nintud, Aruru sau Mami) ¹⁾ creează oamenii printr-un **auto-sacrificiu**. Cam în toate legendele primitive, omul este creat din lut sau țărînă ²⁾. În Mesopotamia, însă, se păstrează tradiția completă : Marduk face pe om din pămînt și propriul său sînge :

1) S. Langdom, *Le poème sumérien du Paradis, du Déluge et de la chute de l'homme* (trad. Ch. Virolleaud, Paris 1919), p. 22, 23, 31—32.

2) Sir James Frazer, *Folk-Lore of the Old Testament* (London 1919), vol. I, p. 3—44 ; *Creation and Evolution in primitive Cosmogonies* (London, 1935), p. 3—35. (Deși apărut în urmă, studiul care dă titlul volumului *Creation and Evolution* este scris în 1909, și este mai puțin bogat ca cel din Folk-Lore). O tradiție persană afirmă că omul e creat din sudoarea zeului (Carnoy, *Iranian Mythology*, p. 293, în *Mythology of all Races*, Boston. vol. IV) ; legendele semite, dimpotrivă, subliniază facerea omului din lut (Langdom, *Semitic Mythology*, vol. V). În anumite insule oceanice se crede că omul s-a născut din praf (murdărie) amestecat cu sîngele Creatorului (Dixon, *Oceanic Mythology*, Boston 1916, p. 107). Cf. pentru alte referințe Stith Thompson. *Motif-index of folk-literature*, Vol. I, Helsinki 1932, p. 150—159 (este volumul 106 din „F.F. Communications“).

4 „Voi închea sîngele meu, îl voi face os.

„Voi ridica pe om în picioare, în adevăr omul
va fi...

„Voi zidi omul, locuitorul pămîntului...”³⁾.

King, care a tradus și editat acest text, îl apropie de tradiția chaldeeană a creației, păstrată de Berosius (sec. III În. Chr.) care, după cum se știe, a scris în grecește o foarte prețioasă cosmologie babiloniană. „Și Bel văzînd că pămîntul era deșert dar roditor, porunci unuia dintre zei să-i reteze (lui Bel) capul, să amestece sîngele care va curge cu pămînt și să facă oameni și animale capabile de a suporta aerul”⁴⁾. Aceeași temă se întîlnește și în Egipt⁵⁾. Sensul general al acestor mituri nu e greu de înțeles : creația este întotdeauna un sacrificiu. O viață nu se „împrumută” decît printr-o jertfă de sine. Această concepție este atît de înrădăcinată în sufletul omului încît se regăsește chiar în „motive” care nu mai păstrează decît foarte vag schema cosmologică (riturile construcției, Meșterul Manole etc.).

Acest gest primordial al zeului, creația omului prin propriul său sînge, este, într-un fel sau altul, imitat și repetat de om în tot ce „face” și „construiește” el, chiar dacă substituie unui auto-sacrificiu

3) King, *The Seven Tablets of Creation*, p. 86 ; editat de Langdom, *Le poème sumérien*, p. 33. Furlani (*II poema della creazione*, Bologna, 1934, p. 100 și urm.) dă o traducere puțin diferită. Cf. ibid.. p. 34, 35, legende mesopotamiene similare. La p. 37—39, lista traducerilor acestui „poem al Creațiunii”.

4) Langdom, *op. cit.*, p. 34.

5) Frazer, *Creation*, p. 6 ; E. A. Wallis Budge, *From fetish to God in Ancien Egypt* (Oxford, 1934), p. 143, 434 (omul creiat din lacrimile zeului) ; Adolf Erman, *Dio Religion der Aegypter* (Berlin 1934), p. 66.

real, o efigie sau un rit. Dar dacă omul a fost zămislit cu sânge divin, alte lucruri de pe pământ participă tot atât de direct (deși poate nu atât de semnificativ) la corpul sau viața unui zeu. Bunăoară, Nilul, în tradiția egipteană, izvorăște fie din sângele, fie din sămînța lui Osiris ⁶⁾. Fluviile sacre mesopotamiene își aveau izvorul în matricea unei Mari Zeițe. „Gura fluviului“ însemna în unele limbi semitice vaginul zeiței ⁷⁾. Aceeași idee pretutindeni : omul, apele, viața organică, își au obîrșia în sângele sau sămînța divină.

Dar, mult timp după Creație, lucrurile neînsuflețite continuă să se nască pe pământ. Se nasc, înmulțesc, și uneori mor ; tocmai ca oamenii. Cu deosebirea că din tot neamul omenesc numai un singur bărbat, Ut-napishitim, care a fost așezat de zei pe o insulă „la gura celor două fluvii“, participă total la nemurire. Lucrurile neînsuflețite — pietre, metale, pietrele prețioase — deși s-au născut asemenea omului (și uneori întocmai ca el, „ginecologic“), deși cresc și ele ca orice altă ființă, au to-

6) W. F. Albright. *Gilgames and Engidu, Mesopotamian Genii of fecundity* („Journal of the American Oriental Society“, vol. 40, 1920, p. 307—335), p. 324, 325 și notă. După anumite tradiții egiptene, sudanezii au fost creați de Râ printr-un act de autoerotism, (Budge, *From Fetish to God*, p. 144).

7) Albright, *Somes Cruces in the Langdom Epic* („Journal of the American Oriental Society“. vol. 39, 1919, p. 65—90), p. 69 : „gura prin care izvorăște un rîu poate fi privită ca vulva sau *Muttérmund* a pămîntului“. În babiloniană, *Ká* și *pû* înseamnă „gura fluviului“, *pû* = vulva (*ibid*, nota 11). Babilonianului *nagbu* „izvor“ îi corespunde ebraicul *negebâ*, „femelă“. În l. ebraică termenul de „puț“ se folosește și în sensul de „Doamnă“, „soție“. Cf. despre credințele folclorice asupra nașterii copiilor. Dietrich, *Mutter Erde* (ed. II, Leipzig, p. 18 sq., 125 sq.).

tuși o viață mult mai lungă ca a omului. Aceste lucruri neînsufleteite participă deci mai total și mai intens la sferele cerești care le-au zămislit pe pământ, sînt încărcate cu mai multă **realitate**, cu mai multă forță magică. De aceea prezența lor aproape de trupul omului, este fastă. Aceste lucruri vii, care au cunoscut cîndva o naștere aproape „ginecologică“, dar care vor cunoaște foarte tîrziu moartea, așează pe om, pe de o parte, într-o corespondență astrală binevoitoare, iar pe de altă parte îi potențează „realitatea“, asigurîndu-i o viață mai lungă și mai fertilă. În această credință stă toată magia și mistica pietrelor prețioase sau semi-prețioase. Dacă perla simbolizează matricea universală și aduce femeii, care o poartă, fertilitate — jadul, în China, simbolizează principiul solar, etern, imutabil, și cel care îl poartă își asimilează aceste virtuți magice, care, după moarte, îi vor feri chiar trupul de descompunere.

SEXUALITATEA PLANTELOR

Sexualitatea este, ca și Viața, un caracter universal al realului. Lucrurile care trăiesc sînt, în același timp, rodnice ; ele se înmulțesc în conformitate cu destinul lor, adică mai repede sau mai lent, dar nu sînt niciodată absente din marea dramă a vieții și a creșterii.

Este firesc, deci, ca mesopotamienii să fi descoperit sexualitatea reală, științifică, a unor anumite plante, cum e bunăoară smochinul sau pal-

mierul. Fertilizarea artificială a fost practică în vremuri foarte vechi în țara celor două fluvii ⁸.

În Codul lui Hammurabi sînt cel puțin două paragrafe, care legalizează fertilizarea artificială ⁹. Aceste cunoștințe s-au transmis apoi arabilor și evreilor ¹⁰. Sexualitatea aceasta obiectivă, științifică, nu trebuie însă confundată cu sexualitatea, am spune, magică, pe care popoarele mesopotamiene o aplicau tuturor celorlalte plante, pe alte criterii decît cele ale observației corecte și practicii arboriculturii. Mesopotamienii (ca, de altfel, multe popoare orientale și mediteraniene) aplicau termenii de „bărbat” și „femeie” oricărei plante a cărei formă sau culoare le aminteau organele generatoare, sau le slujeau la anumite vrăji prin care planta respectivă se integra într-o serie precisă de corespondențe sexuale.

Bunăoară, cipresul era „bărbat”, ca și mătrea-gura (NAMTAR) : iar arbustul **nikibtu** (*Liquidambar orientalis*) avea „femeie” și „bărbat”, după

8) G. Sarton, *The artificial fertilization of datepalms in the time of Ashur-Nasir-Pal* („Isis”. Nr. 60, vol. 21 Aprilie 1934) p. 8—14 ; *Additional note on date culture in ancient Babylonia* („Isis” Nr. 65, Iunie 1935). p.251—252. Aceste două studii ale lui Sarton amintesc toate discuțiile purtate în jurul problemei, și indică bibliografia specială.

9) A. H. Pruessen, *Date culture in ancient Babylonia* („Journal of the American Oriental Society”, vol. 36, 1920, p. 213—232). Prussner valorifică studiul lui V. Scheil : *De l'exploitation des dattiers dans l'ancienne Babylonie* („Devue d'Assyriologie”, 1913).

10) Solomon Gandz, *Artificial fertilization of datepalm in Palestine and Arabia*, („Isis”, Nr. 65. vol. 23, 1935, p. 245—250).

forma lui, și după rostul pe care-l avea într-o operație magică ¹¹.

Aceasta dovedește că asirienii, ca și alte popoare ale antichității, dădeau uneori dovadă de spirit de observație și de aplicare științifică (fertilizarea artificială) — dar că „teoriile“ lor asupra lumii organice nu porneau de la asemenea observații, ci de la o intuiție totală a realității. Asirienii admiteau sexualitatea plantelor nu pentru că verificaseră acest lucru în cazul palmirului și al smochinului — ci pentru că sexualitatea era un caracter universal al realului. De aceea și clasificarea plantelor în „bărbat“ și „femeie“ era făcută după anumite legi ale gândirii magice : formă, culoare, rol magic.

Sexualitatea plantelor a fost afirmată și de medicii indieni (Charaka, Kalpasthâna, ch. V. 3) și terminologia sanscrită indică precis intuițiile care au condus la o asemenea descoperire : asimilarea cu organele sexuale umane ¹².

Cunoștințele empirico-științifice ale acestor popoare arhaice nu erau folosite în construcția sistemului de înțelegere al Lumii. Realitatea Lumii nu putea fi intuită decît total, iar nu fragmentar, plecînd de la amănunte sau practici empirice.

SEXUALITATEA METALELOR ȘI A PIETRELOR

Babilonienii, și după ei alte popoare au aplicat sexualitatea întregului regn anorganic. Au distins,

11) R. Campbell Thompson. *The Assyrian Herbal* (London, 1934 ; 284 p. în 8°, litografiat p. XIX—XX.

12) Mircea Eliade. *Cunoștințele botanice în vechea Indie* („Buletinul Societății de Științe din Cluj“, vol. VI. Oct. 1931, p. 221—237), p. 234—235.

cum vom vedea îndată, pietrele „bărbătești“ de pietrele „femeiești“, pe temeiul formei, culorii sau intensității strălucirii lor. Un text asirian, tradus de Boson, vorbește despre „piatra **musa** (de formă) masculină, piatra de aramă (de formă) feminină“. În notă, Boson precizează că „pietrele masculine“ sînt cele care au o culoare mai aprinsă, iar „pietrele feminine“ cele care au o culoare mai palidă ¹³. În textele alchimice siriene se vorbește despre „magnezia femeiască“ ¹⁴. De altfel, după cum se știe, cuvîntul **arsen** înseamnă „bărbătesc“. Și astăzi, bijutierii deosebesc „sexele“ diamantelor după luminile lor. În Babilonia, sărurile și minereurile erau socotite „bărbătești“ și „femeiești“ după culorile lor. Această deosebire se întâlnește chiar în cele mai vechi texte, în așa numita literatură rituală, și s-a păstrat în tabelele medicinale ¹⁵. Intuiția aceasta n-a pierit în conștiința popoarelor orientale și mediteraniene, ci a fructificat și s-a amplificat neconținut pînă în timpul Evului Mediu. Lapidariile medievale cunoșteau, bunăoară, două specii din **lapis judaicus** ; cea „bărbătească“, prevăzută cu mai multe șiruri de țepi egal distanțați între ei — și cea „femeiască“, netedă (era dealtminteri o fosilă, care se găsea în Siria și Palestina).

Alchimia europeană definește Marea Artă ca „secretul“ combinării „Masculinului“ cu „Femininul“. Cum vom vedea îndată, chiar această „com-

13) Boson. *Les métaux et les pierres*, p. 73.

14) Ed. v. Lippmann *Entstehung und Ausbreitung der Alchemia* (Berlin 1910), p. 393.

15) R. Eisler, *Die chemische Terminologie der Babylonier* („Zeitschrift für Assyriologie“. Bd. XXXVII, Aprilie 1926, p. 116. Kunz, *The Magic of Jewels and Charms*. p. 188.

binare“, departe de a avea un înțeles chimic, are o semnificație mistică.

Credințele acestea nu sînt simple „superstiții“ lipsite de orice valoare teoretică. Și ele nu se pot reduce întotdeauna la o metaforă, așa cum ar putea fi cazul; bunăoară, la poetul arab Ibn Errumî : „Care armă e cea mai bună ? Numai o sabie cu tăișul bărbat și latul femeie“ ¹⁶. Dar poate că și această metaforă nu este decît expresia poetică a unei credințe generale ; căci arabii numesc fierul tare, „bărbat“ (**dzakar**), iar pe cel maleabil „femeie“ (**ânît**) ¹⁷.

Credințele acestea exprimă un sistem cosmologic și metafizic, care-și are rădăcinile și justificarea într-o intuiție specială a concretului. Mesopotamienii, ca și alte popoare, asemănau între ele obiectele reale nu în conformitate cu anumite clasificări abstracte, rod al unor cercetări analitice minuțioase — ci după „aparențele“ lor, adică după intensitatea lor concretă. Asta nu înseamnă că erau incapabili de eforturi de abstractizare. Ceea ce știm despre cosmologia și astronomia chaldeo-asiriană ne dovedește cu prisosință însușirile lor speculative. Dar ideea pe care și-o făceau ei despre „lege“ se deosebește de cea dobîndită de cei dintîi gînditori și matematicieni greci. „Legea“ era numai formularea intuiției unui **întreg cosmic**. Odată ce-au stabilit Viața și Sexualitatea ca un caracter universal al realului — ca un corolar al

16) F. W. Schwartzlose, *Die Waffen der altern Araber ans ihren Dichtern dargestellt* (Leipzig, 1886), p. 142. Cs. Lippmann, *Enstehung und Ausbreitung der Alchemie*, p. 403.

17) Leo Wiener, *Africa and the discovery of America*, vol. III p. 11—12.

omologiei Macro-Microcosmos — au aplicat această „lege“ în experiența cotidiană. Și pentru că știau că pietrele și minereurile sînt (**trebuie să fie**) și ele sexuate, au clasificat exemplarele care le cădeau sub simțuri pe temeiul „aparențelor“ lor : formă, culoare, etc. Importanța pe care babilonienii, ca și alte popoare arhaice, o acordau „aparenței“ nu trebuie să ne inducă în eroare. Nu e vorba aici de „iluzii“, ci de un foarte puternic simț al concretului. Lucrurile sînt așa cum **par**. O viață mentală concentrată atît de intens asupra „întregului viu“, nu cunoștea nevoia despicărilor și analizelor decît în măsura în care aceste exerciții puteau descoperi analogii în acele lucruri care la prima vedere păreau disanaloage. Cosmologia și metafizica mesopotamiană este creația unui intens simț al concretului.

Un lucru nu putea fi „real“, nu putea fi „viu“, dacă nu era sexuat. De aceea nu numai pietrele și minereurile erau sexuate, ci și lucrurile construite de mîna omului. După cum o casă, în credințele tuturor popoarelor ¹⁸, nu putea fi reală, nu putea dura, înfruntînd timpul, decît dacă devenea **vie** printr-o jertfă care îi comunica „viață“ și „suflet“ — tot așa un lucru făcut de mîna omului era sau devenea **viu** prin sexuarea lui, prin integrarea lui într-un destin cosmic. În India, bunăoară, altarul sacrificial (**vedi**), era „feminin“, iar focul ritual (**agni**), „masculin“ — și „din unirea lor se zămisleau urmași“. Dar nu numai altarul (**vedi**) avea această semnificație mistică. „Centrul pămîntului“, „buricul“ (**nâbhi**), era, considerat, în India

18) Am dezvoltat această idee în *Legenda Meșterului Manolo*.

drept matricea Zeiței Mame ¹⁹. Să ne amintim, de asemenea, că indienii, ca și mesopotamienii și celelalte popoare orientale, concepeau „buricul pământului” drept adevăratul centru al Cosmosului. Polivalența simbolică a lui **nâbhi** este evidentă. Întocmai ca și Ka’aba, care era sacră : 1) ca meteorit, 2) ca „centru al Pământului”, 3) ca „locuință” a zeului masculin. Aceleași idei se întâlnesc la greci (Herodot, V, 92) și la germani. Cuptorul de topit zmalțurile (Schmelzofen) era considerat „matrice”, „sîn” (Mutterschoß). Au rămas pînă astăzi în vorbirea curentă asemenea intuiții străvechi („Mutterkuchen”, etc.) ²⁰.

Din aceste credințe, și din altele, similare, s-a născut noțiunea „pietrelor ginecologice”, adică a unor pietre care aveau virtutea să promoveze fertilitatea și să faciliteze nașterile. Babilonienii cunoșteau o sumă de asemenea pietre ginecologice. Grecii vechi, arabii și unele popoarele primitive — deși din motive diferite — foloseau pietrele cu virtuți ginecologice. Am dedicat acestei probleme un întreg capitol din cartea noastră **Legenda Mătrăgunei**, și nu mai putem reveni aici. ²¹.

19) *Satapatha Brahmana*, I, 9, 2. 21. K. F. Johansson. *Ueber die altindische Göttin Dhisana* („Skifter utgifna Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Uppsala-Leipzig 1917), p. 51—55.

20) R. Eisleir, *Die chemische Terminologie der Babylonier*, p. 115.

21) Cîteva indicații, despre pietrele ginecologice : Ruska, *Das Steinbuch des Aristoteles*, p. 18, 165 ;

Boson. *I metalli e le pietre*, p. 413—414 ; B. Laufer, *The Diamond. A study in Chinese and Hellenistic Folklore* (Field Museum, Chicago 1915) p. 9 și urm. Rolul pietrelor magice, în general, este discutat în cartea noastră, de apropiată apariție, **Legenda Mătrăgunei**.

Alte pietre aduc ploaia tot datorită structurii lor „feminine“²². Sînt de asemenea pietre care, prin forma lor — naturală sau cioplită — întruchipează atît de concret „ideea“ feminină încît devin idoli. Ele nu participă numai la magia Marii Zeițe, simbol al fecundității universale — ci **devin** această Zeiță. Adică, forma lor constituie un receptacol atît de perfect pentru „ideea“ Marii Zeițe, încît aceasta este atrasă magic (prin magia „correspondenței“) și se întrupează în piatră. Dacă un meteorit de felul celui de la Mecca (Ka'aba) participă la sferele de unde a căzut și creează prin prezența lui un mediu fast, „binecorespondent“ — e ușor de înțeles de ce alte pietre, care **realizează** un simbol sexual feminin sau masculin, se bucură de asemenea de un cult special. Ele condensează forța magică sau divină înlăuntrul lor.

„NUNTA“ ȘI SENSIBILITATEA METALELOR

„Nunta metalelor“, de care vorbesc alchimiștii medievali și rosicrucieni, într-un sens mistic — este o idee care-și are rădăcinile în cele dintîi intuiții ale omului. Idolii atît de respectați în Asia Mică, socotiți întruparea Marii Zeițe — erau de fapt imaginea matricei divine (vulva) și erau numiți „Piatra-Mamă“ sau, cum precizează inscrip-

2) Scurtă bibliografie în R. Eisler, *Kuba-Kybele* („Philologus“, vol. 68, 1909, p. 118—151, 161—209). p. 192, nota 222. Legătura între pietre, sexualitate și potop discutată de Carl Hentze, *Mythes et légendes lunaires* (Anvers, 1929), p. 34 sq.

țiile mithriace, **petra genitrix** ²³. Pausanias (II, 21 1) vorbește de un loc în Argos, considerat sanctuar al Demetrei, care se numea **délta**. Fick, și după el Eisler, traduc pe drept cuvânt **délta** — vulva. **Daleth** — **délta** — „ușă“ — femeie“. Nu e locul să amintim aici toate credințele care se leagă de concepția „femeii ca poartă“, și pe care le-a studiat Trumbull, într-o carte pe atât de interesantă pe cât este de rară ²⁴. La greci în general triungiul, **délta**, simboliza femeia, iar pitagoricienii îl considerau chiar **arche geneses** ²⁵, nu numai pentru perfecțiunea lui geometrică, ci și pentru că reprezenta un archetip ideal al izvorului fecundității universale. Noțiuni identice se întâlnesc și în tradițiile tantrice indiene, care deși apar în scrieri relativ recente, au mii de ani de viață „secretă“, latentă, înapoia lor ²⁶.

Evident,, simbolul „nunții“ se întâlnește pretutindeni unde piatra sacră este considerată „casă“, „locuință“ (matrice) a zeului masculin (phallos). Zeița Ka'aba, întrupată în piatra sacră de la Meca, numită „fecioara coaptă“, era reprezentată alfabetic ca „locuința“, iar astrologic ca „mansio“, „statio“ a zeului Lunei. De asemenea, **piatra**

23) Eisler, *Kuba-Kybele*, p. 136—137 ; *Weltenmantel und Himmelszelt* (München 1910), vol. II. p. 411.

24) H. C. Trumbull, *The threshold covenant* (New-York, 1892), p. 252—257, citează credințe chineze, grecești, evreești, etc. asupra identității femeie = poartă.

25) Franz Dornseiff, *Das Alphabet in Mystik und Magic* (Leipzig 1925, ed. II) p. 21—22.

26) Giuseppe Tucci. *Tracce di culto lunare in India* („Rivista di Studi Orientali“, vol. XII, 1929—1930, p. 419—427) p. 422 și notă, citind opinia autorizată a tantricului Biskara Riya.

Ka'aba, tetragonos lithos, era „casa“ unui **pyramis** sau obelisc („Konische Phallosstein“) ²⁷.

„Sexualitatea“ corpurilor neînsuflețite nu trebuie considerată, în cazul nostru, prin punctul de vedere, vulgar, al psihanalizei. Este vorba aici de o concepție curajoasă, a unui Univers viu, **întreg**, **armonic**. Noțiunile de „naștere“ și „renaștere“ fiind strâns legate între ele, era fatal ca simbolismul religios din toate timpurile să folosească expresii fiziologice și erotice. În cazul nostru, nici măcar nu e vorba de ideea religioasă a **renașterii** — ci numai de o concepție cosmologică a Vieții împărțită în două sexe; concepție care face posibilă o viziune totală a Universului, înglobînd după cum am văzut, nu numai ființele însuflețite, dar și obiectele „moarte“, chiar cele făcute de mîna omului. Să nu uităm că într-un **Weltanschauung** întemeiat pe omologia perfectă dintre Cer și Pămînt, și pe Magie — toate lucrurile participă la arhetipuri, toate au anumite virtuți magice, prin ele însele sau prin participare. E destul ca un obiect neînsuflețit să aibă o anumită formă sau o anumită **culoare** — ca el să se trezească deodată cu nenumărate latențe, cu virtuți magice.

Ideea că toate lucrurile din lume sînt dominate de aceeași lege a vieții — Dragostea, Sexualitatea — n-a pierit odată cu stingerea culturilor mesopotamiene. Sînt structuri mentale, mai ales în lumea eurasiatică și mediteraniană, care se schimbă foarte lent. De aceea, misticul și exegetul evreu

27) Eisler, *Kuba-Kybele*, p. 135.

Bahya Ben Asher (m. 1340) scrie : „Nu numai la palmieri se întâlnește bărbat și femeie, ci la toate speciile de plante, precum și la minerale, se află această înfrățire pe sexe, într-un mod firesc”²⁸. Sexualitatea mineralelor este menționată și de Sabatai Donnolo (913—928). Misticul și savantul arab Ibn Sînâ (980—1037) afirmă că „iubirea romantică” (**al-ishaq**) nu este un sentiment specific omului, „ci permează toate lucrurile existente — cerești, elementale, vegetale, minerale și animale — și sensul acestui mister nu poate fi nici perceput nici înțeles, și orice explicație îl face și mai obscur”²⁹.

Ideea alchimică de „combinare” este, de fapt, o nouă interpretare a funcțiunii cosmice de „căsătorie”. Ceea ce mai târziu va fi considerat ca un proces „obiectiv” de combinare, neutralizare, degradare — în concepția cosmologică a babiloniensilor este numai o nouă manifestare a ritmului vieții universale³⁰.

Asistăm aici la degradarea sensului original — care era „organic” și cosmic — al unui fenomen natural, la transformarea lui în „proces mecanic”. Operațiile fizico-chimice, evenimentele cosmice, după revoluția mentală desăvârșită de Renaștere, își capătă autonomia față de legile vieții universale, integrându-se însă într-un sistem de legi mecanice, „moarte”. **Nunta devine combinare ; dra-**

28) Solomon Gandz, *Artificial fertilization of datepalms in Palestine and Arabia* („Isis”, Nr. 65, vol. 23, Iunie 1935. p. 245—250) p. 246.

29) Gandz, *op cit.*, p. 246.

30) Eisler, *Die chemische Terminologie*, p. 119 și urm.

gostea devine **combustie**, **moartea** devine **neutralizare**, **incinerare**, etc. Credem că nu ne înșelăm afirmînd că aceste observații în legătură cu terminologia alchimică și chimică, explicate prin degradarea sensului original — pot aduce lumini noi în înțelegerea fenomenului Renașterii și evului modern european. Renașterea izbuteste să instauraze definitiv concepția anorganică, mecanică, a Cosmosului. Validitatea acestei concepții e întemeiată, după cum se știe, pe **legile** materiei neînsuflete, iar secolul XIX a încercat să aplice aceste legi și asupra fenomenelor biologice și psihologice.

Nădăjduim să demonstrăm într-o lucrare specială că etapele vieții mentale ale omenirii sînt în directă legătură cu cîteva descoperiri importante : metalurgia, agricultura, măsurarea timpului, etc. Prin fiecare descoperire de acest fel, omul lua contact, am spune, cu o altă ordine de realități, și se integra într-un nou Cosmos. Descoperirea agriculturii, bunăoară, a integrat pe om într-un cosmos viu, ale cărui „legi” stau sub semnul identificării Pămîntului cu femeia, ploaia, fecunditatea, nașterea și moartea. Nu e vorba numai de omologări și ecuații simbolice între aceste realități de niveluri deosebite — ci de **experiențe** pe care le-au făcut posibile descoperirea fenomenului agricol și trăirea îndelungată în ritmurile vieții vegetale. Trebuie să subliniem mai ales faptul că aceste experiențe au modificat total structura mentală a omenirii ; omul agricol a luat cunoștință de realități care îi erau inaccesibile în viața nomadă, a descoperit legi și a înțeles simbolurile față de care mintea lui era cu de-

săvîrșire opacă înainte de a trăi experiența vegetală.

O modificare analoagă a structurii mentale s-a petrecut odată cu descoperirea metalurgiei. Un alt Cosmos a fost cunoscut, **revelat**, prin lucrarea metalelor, care, după cum vom vedea, erau și ele concepute ca niște organisme vii. Prezența metalelor și ritualele metalurgice au provocat experiențe și au alimentat procese sufletești prin care omul a fost **schimbat** în sensul concret al cuvîntului. A simțit, adică, și a privit altfel lumea, descoperind realități care îi erau pînă atunci inaccesibile. Fiecare etapă fundamentală din istoria omenirii a făcut așadar posibilă „pătrunderea” omului în alte niveluri cosmice. Fiecare nouă modificare a structurii umane înseamnă, într-un anumit sens și o nouă fructificare a conștiinței — omul dobîndind zone noi de experiență și descoperind analogii între niveluri cosmice. Fiecare nouă modificare a structurii totdeauna însă, aceste etape din istoria mentală a omenirii înseamnă și un pas înainte, o „evoluție”. Anumite descoperiri au condus uneori la o concepție sterilă a cosmosului și vieții, concentrînd atenția omului asupra legilor materiei moarte, făcînd incomprehensibil simbolismul culturilor tradiționale, adulterînd chiar principiile metafizice. O asemenea concepție sterilă a cosmosului — cu toate derivatele ei mecaniciste și pozitivistice — a instaurat în conștiința europeană Renașterea. În clipa cînd legile materiei moarte au căpătat primul desăvîrșit în cunoașterea occidentală, un mare număr de **experiențe** au devenit inaccesibile, și un întreg sistem de simboluri a devenit opac.

„MOARTEA“ ȘI „ÎNVIEREA“ METALELOR

Dacă metalele și mineralele pot „iubi“, și pot face „nuntă“ — evident că ele sînt înzestrate cu o anumită sensibilitate. Într-adevăr, textele alchimice helenistice și arabe vorbesc despre „tortura“ metalelor. Expresia pentru „operațiunile chimice“ este tocmai aceasta : **tortura**. Și metalele sînt înglobate în marea lege mistică — elaborată de lumea alexandrină și creștină — că **viața eternă nu poate fi obținută fără suferință și fără moarte**. Într-un text alchimic foarte cunoscut — **Turba Philosophorum** — întîlnim această idee „mistică“ a suferinței metalelor. „Eo quod cruciata rex, cum in corpore sumbergitur, vertit ipsum in naturam inalterabilem ac indelebilem“ ³¹. Ruska precizează că, la alchimiștii greci, expresia de „tortură“ era numai alegorică. Ea începe să desemneze „operația chimică“ de abia în alchimia arabă, și acolo într-un sens destul de misterios.

În Testamentul lui Ga'far al Sâdiq se spune precis : corpurile moarte trebuiesc torturate prin Foc și prin toate Artele Suferinții, ca să fie înviate din nou ; căci fără suferință și fără moarte, nu poate fi vorba de Viață Eternă ³².

Ne aflăm, în plin Ev Mediu, în fața unor idei care își au rădăcinile în străvechile intuiții mesopotamiene. Pe de altă parte, este ușor de descifrat

31) Julius Ruska, *Turba Philosophorum. Ein Beitrag zur Geschichte der Alchemie* (Berlin, 1931), p. 168 ; text german. p. 254.

32) Julius Ruska, *Arabische Alchemisten* (Heidelberg, 1929)

aici o altă formă a „misticii creației“, de care ne-am ocupat la începutul acestui capitol. Alchimistul arab spune că fără suferință și fără moarte nu se poate nădăjdui Viața Eternă — iar tradițiile arhaice ale Creației afirmă că omul și toate lucrurile vii au fost zămislite din sîngele zeului, prin moartea lui, prin suferințele lui. De asemenea, construcțiile ridicate de mîna omului nu pot **dura** (nu pot avea, în sensul materiei, o „viață eternă“) dacă cineva, om sau animal, nu este jertfit la temelie. Este adevărat, iar textele arabe mai sus citate întîlnim o „mistică alchimică“ alimentată și creată de nenumărate izvoare spirituale (gnoza creștină, sofismul persan, etc.), care depășește în semnificațiile sale rudimentarele documente mesopotamiene. Este vorba aici de suferință care **mîntuiește**, de moartea care trebuie experimentată voluntar ca să dobîndești Viața veșnică — semnificații care au fost descoperite și adîncite odată cu apariția creștinismului. Dar ele aveau totuși, înapoia lor, o îndelungată pregătire orientală.

MEDICINĂ și MAGIE

Intr-un astfel de Cosmos, perimat de aceeași forță magică, ocupat de aceleași forme — care se întîlnesc în toate nivelurile existenței — maladiile nu pot avea decît o cauză magică. A intervenit într-un organism un agent din afară (demon, vrajă) ; sau omul a intrat în contact cu o zonă nefastă, vrăjită (a atins un obiect impur, a călcat legile rituale, și-a asimilat un obiect de

altă „structură“ decît cea pe care o are corpul său) ; sau, pur și simplu, „destinul“ său (astral, dar și organic) îl face să sufere, îl introduce într-un „infern“ (durere, lipsă de armonie, inconștientă). Oîicare ar fi „cauza istorică“ a maladiei, „cauza primă“ este de ordin magic : s-a stricat armonia prin intervenția unor forțe **necorespondente**. Și aceste forțe — personificate sau nu — pot fi expulzate prin mijloace pur magice, sau prin ajutorul unor substanțe (minerale sau vegetale), încărcate cu latențe benigne, adică **corespondente**.

De aceea medicina babiloniană a fost multă vreme o simplă tehnică vrăjitoarească. Se încerca expurgarea forțelor nocive, necorespondente, prin mijloacele cele mai simple, adică prin imprecășii, talismane, vrăji. Anumite pietre erau îmbibate de forțe magice benigne, și ele erau purtate aproape de piele, în legătură directă cu trupul uman, pentru a-l încărca de energie vitală, armonioasă. „Pietrele magnifice, pietrele abundenției și ale bucuriei, făcute splendide pentru carnea zeilor... aceste pietre, așezate ca ornament pe pieptul Regelui, Azag, mare preot al lui Enlil, fă-le să strălucească, și Spiritul rău să se țină departe de locuință...”³³. Aceeași credință în influența anumitor pietre scumpe (jad), îmbibate de forțe sacre, vitalizante — se întînlește și în China³⁴ ca să nu mai vorbim de culturile „etnografice”,

33) Boson, *Les métaux et les pierres*, p. 69.

34) Mircea Eliade. *Alchimia asiatică*, vol. I, p. 18 și urmare, despre virtuțile diamantului turcoazei și ale altor pietre prețioase.

în care pietrele prețioase și semi-prețioase au virtuți talismanice și terapeutice ³⁵.

După tot ce-am spus în paragrafele precedente asupra însușirilor magice și valențelor cosmice ale anumitor pietre, credințele acestea sînt foarte ușor de înțeles. Prin purtarea direct pe piele a pietrelor încărcate cu virtuți vitalizante — omul pătrunde în zona cosmică la care participă aceste pietre, pătrunde deci într-o **realitate** bine organizată, la adăpost de „conflicte” și „drame”. Omul este proiectat magic într-un nivel în care nu ajung „demonii”, adică nu pătrund forțe „necorespondente” sau disanaloage.

Atît era de organică legătura între **maladie** și **păcat** (păcat împotriva „sacrului”, a **armoniei**, a legilor) — încît în multe culturi arhaice îmbolnăvirea omului revela prezența „păcatului”. Astfel se întîmpla în Yucatan ³⁶, în Babilonia ³⁷ ca și cu Israel ³⁸. Mărturisirea păcatelor era uneori ocazionată de o bruscă îmbolnăvire ³⁹. Legăturile dintre magic și medicină sînt atît de cunoscute încît ne îngăduim să nu stăruim asupra lor ⁴⁰.

35) Cf. Kunz, *The Magic of Jeweles and charms*. passim, și cărțile lui S. Seligmann.

36) Raffaella Pettazoni, *La confessione dei peccati*, vol. I. (Bologna, 1929) p. 106 și urm.

37) *Ibid.* vol. II (Bologna, 1934), p. 107, 110.

38) *Ibid.* vol. II. p. 260.

39) *Ibid.* vol. I. p. 51 ; 57.

40) Cf. Meissner, *Babylonien und Assyrien*, vol. II, p. 283—323. despre medicina asiro-babiloniană. Texte noi, araduse și comentate, în studiul lui R. Campbell Thompson. *Assyrian medical text* („Proceedings of the Royal Society of Medicine”, 1924, vol. XVII, p. 1—34). Bibliografie, Pettazzoni, *La Confessione dei peccati*. vol. II, p. 72 și urm.

Medicul babilonian făcea și el vrăji — adică încerca conjurarea răului prin mijloace magice ⁴¹. În anumite zile nefaste medicul nu-și poate îngriji bolnavul, după cum, în acele zile, Regele nu-și poate exercita autoritatea regală ⁴². Aceasta dovedește încă odată semnul magic sub care stau toate activitățile umane. Dovedește, de asemenea, că boala era o întâmplare semnificativă, o rupere a armoniei cosmice — și împotriva ei nu se poate lupta într-un timp anarhic (zile nefaste), într-un interval deschis tuturor posibilităților. De altfel, patronii medicilor sînt anumiți zei (Enki-Ea, Nimurta, Tammuz) ⁴³. Nimurta, patronul medicilor, este în același timp zeul granițelor ⁴⁴; el veghează, deci, la păstrarea limitelor, este o divinitate a inteligenței și Justiției. Boala, ca și nerespectarea granițelor — teritoriale, biologice, morale — este o ieșire din norme, o rupere a armoniei, a înțelegerii, un act anarhic.

Maladiile erau, deci, uneori, o personificare a anarhiei, a Spiritului Răului, a „demonilor”. Împotriva lor se lupta prin vrăji (restabilire magică a armoniei) sau prin anumite medicamente, minerale sau vegetale : acestea din urmă îndeplineau tot o funcție magică, deoarece influențau prin virtuțile lor latente (forme, culori, gust, etc.), interveneau în dezordinea organică a corpului uman cu tot ceea ce le conferea o participare la realitățile nevăzute. O piatră de o anumită culoare fastă —

41) G. Furlani, *La Religione babilonese-assira*, vol. II, p. 166.

42) *Ibid.* p. 185, 201.

43) *Ibid.* vol. I, p. 126, 157, 280, 281, etc.

44) *Ibid.* vol. I, p. 224.

îmbibată de puterea și vitalitatea „Cerului” la care participa — avea destulă energie magică pentru ca să poată restabili armonia în corpul bolnavului. Același lucru se poate spune despre anumite plante, medicinale. Ele aveau virtuți medicinale pentru că aveau virtuți magice, pentru că le „corespundea” o realitate fastă dincolo, în Cer.

De aceea bolile erau considerate ca o luare în stăpânire a corpului de către demoni. De aceea anumite texte mesopotamiene conjură demonii benigni să intre în corp, să ia locul celor răi, anarhici, „dramatici” ⁴⁵.

Lucrând cu plante și cu minerale, medicina babiloniană rămîne în același cosmos magic al orizontului său mental. Pentru că, așa cum am văzut, și plantele și mineralele aparțin aceluiași, întreg; ele sînt vii, sînt „sexuate”, primesc, păstrează și răsfrîng forța magică universală, prin misterioasele legi ale participației, analogiei, corespondenței. Lucrînd cu **plantele** — babilonienii păstrau contactul cu o simbolică și o magie străveche : cosmologia acuatică, vegetală, ale cărei rădăcini se împlîntă adînc în trecutul omenirii. (Apa a fost întotdeauna un instrument contra „magiei negre”, contra vrăjilor. „Planta vieții” se afla, după tradițiile indo-iraniene și mesopotamiene, în fundul Oceanului ⁴⁶. Lucrînd cu mineralele — babilonienii erau aproape de un alt izvor magic : concepția

45) Fr. Lenormant, *La Magie chez les Chaldéens, et les origines* (Paris, 1874), p. 33. Despre conjurarea „durerilor de cap”, p. 20, 21—23.

46) Despre rolul Apei și al plantelor, cf. cartea noastră *La Mandragore*.

Cerurilor „metalice“ și cea a Pământului Mamă a minereurilor, concepție pe care rămîne s-o dezbatem în paginile ce urmează.

Asemenea concepții magice n-au structurat doar culturile mesopotamiene — ci au cucerit zone foarte largi, în tot bazinul Mediteranei și în Asia Occidentală ⁴⁷.

47) Max Semper. *Rassen und Religionen im alten Vorderasien*. (Heidelberg, 1930), p. 365—367.

Alchimia Babiloniană

ISTORICUL CONTROVERSELOR

Anul 1925 va rămîne o dată importantă în istoria alchimiei orientale. În acel an s-a dezbătut pentru prima dată, cu seriozitate și pasiune, problema documentelor alchimice asiriene de curînd descifrate și traduse de R. Campbell Thompson ¹, Bruno Meissner ² și Robert Eisler ³. În urma interpretării propuse de Robert Eisler, au intervenit în discuție — cu puncte de vedere pe care le vom cerceta în paginile ce urmează — asiriologul H. Zimmern ⁴, istoricul chimiei Ernest Darmstaedter ⁵.

1) *On the Chemistry of the Ancient Assyrians* (London. 1925 158 pagini, litografiat).

2) *Babylonien und Assyrien, vol II*, (Heidelberg, 1925). p. 382 și urmare.

3) *Der Babylonische Ursprung der Alchemie* („Chemiker-Zeitung“, Nr. 83, 11 Iulie 1925, p. 577 sq. ; Nr. 86, 18 Iulie, p. 602 sq.) ; *L'origine babylonienne de l'alchimie* („Revue de Synthèse Historique“. 1926, p. 1—25) ; *Die chemische Terminologie der Babylonier* („Zeitschrift für Assyriologie“. Bd. 37, Aprilie 1926, p. 109—131).

4) *Assyrische chemisch-technische Rezepte, insbesondezt für Herstellung farbiger Ziegel, in Umschrift und Uebersetzung* („Zeitschrift für Assyriologie“, Bd. 36, Septembrie 1925, p. 177—208) ; *Vorläufiger Nachtrag zu den assyrischen chemischtechnischen Rezepten* (ibid. Bd. 37, 1926, p. 213—214).

5) *Vorläufige Bemerkungen zu den assyrischen chemisch-technischen Rézepten* („Zeitschrift für Assyriologie“. Septembrie 1925,

și orientalistul Julius Ruska ⁶, renumit prin studiile sale asupra alchimiștilor arabi. Interpretarea lui Robert Eisler — pe care o împărtășim și noi, întemeiați pe documente paralele, prea puțin cercetate pînă acum — pare a fi acceptată integral de profesorul Abel Rey ⁷, care de altfel nu pretinde a fi un specialist în istoria științelor orientale. Nestorul istoriei alchimiei, Edmund von Lippmann, a rămas deocamdată într-o poziție neutră ⁸. E firesc, totuși, ca Lippmann să încline de partea elevilor săi Ruska și Darmstaedier, care consideră alchimia ca o simplă prechimie.

Înainte de a traduce textul capital, în jurul căruia s-au purtat discuțiile, să ne amintim concepția magică a mesopotamienilor în tot ce privește metalele și plantele. Să ne amintim mai ales caracterul sacru, misterios, aproape mistic — al ritualelor metalurgice. Cazanul în care se topeau minele era îmbibat de forțe magice; oare nu se împlinea înlăuntrul lui un proces care înlocuia și depășea Natura? Metalele cad din Ceruri — sau cresc în pămînt, în sînul Marii Zeițe, așa cum, tot de-acolo, cresc plantele și animalele. Prin urmare, în cazanul unde se topește minereul, ca să se obțină metalul, curat — se petrece o operație magică de creștere accelerată. Rămase în sînul Mamei —

p. 302—304); *Nochmals Babylonische „Alchemie“* (ibid. Septembrie 1926, Bd. 37. p. 205—213).

6) *Kritisches zu R. Eislers chemiegeschichtlicher Methode* („Zeitschrift für Assyriologie“, Bd. 37, 1926, p. 273—282).

7) *La Science Orientale avant les Grecs* (Paris, 1930). p. 193 sq.

8) *Entstehung und Ausbreitung der Alchemie*, vol. II (Berlin, 1931), p. 51 sq.

ascunse sub pământ — minereurile ar fi crescut încet, așa cum crește embrionul în matrice. Cazanul metalurgic primește, așadar, un **embrion** — și-i grăbește creșterea. Cazanul înlocuiește marea matrice telurică, în care — nevăzute și nesimțite, — cresc (sau se **coc**) metalele ⁹. Este firesc, atunci, ca o asemenea operație metalurgică să nu fie considerată o simplă lucrare tehnică, de către oameni care concep Lumea ca un **întreg viu**, și acordă chiar celor mai inerte obiecte o naștere, o creștere, o moarte și o eventuală **renaștere**.

Este firesc că operația metalurgică să fie un ritual, plin de **secrete** și de primejdii — întocmai ca orice alt act sacru. În acel cazan de topit nu se petrece o simplă operație fizică sau chimică — ci un act de **creștere**. Mai mult, nașterile premature au fost întotdeauna considerate ca o întâmplare nefastă, o rupere a armoniei — deci un act primejdios, diabolic. Ori, minereurile, fiind **embrioni** — sînt încărcate cu aceleași forțe primejdioase pe care le emană foetusii. Încă un motiv ca ritualele metalurgice să fie nocive pentru oricine nu e „inițiat“, pentru cei care nu cunosc „secretele“ artei topitoriei și n-au luat măsurile de precauție necesare.

„PREGĂTIREA CAZANULUI“

Dăm traducerea textului asirian din biblioteca lui Assurbanipal, folosind ca bază versiunea lui Thompson, comparată cu cea a lui Meissner și R. Eisler.

9) Eisler, *Die chemische Terminologie*, p. 115. etc.

„Cînd vrei să pui temelia unui cazan pentru minereuri, caută o zi favorabilă într-o lună norocoasă, și pune temelia cazanului. În timp ce se lucrează cazanul, tu trebuie să-i privești (pe ei) și să lucrezi tu însuși (?) (în cazan); tu trebuie să aduci embrionii (**Kubu**)... ¹⁰ un altul (?), un străin, nu trebuie să intre, nici să pășească înaintea lor cineva care nu e curat; în ziua în care ai pus mînerul în cazan trebuie să faci un sacrificiu în fața embrionilor ¹¹ să așezi o cădelniță cu rășină de brad, și să torni bere **Kurunna** în fața lor (a embrionilor).

„Tu trebuie să aprinzi focul sub cazan, și să pui minereul în cazan. Oamenii pe care îi aduci aproape de cazan trebuie să se purifice, și după aceea să-i lași aproape de cazan. Lemnul pe care trebuie să-l arzi sub cazan trebuie să fie din **styrax (sarbatu)** — bucăți groase, jupuite, dar care n-au fost expuse în grămezi, ci au fost ținute sub înveliș de piele — tăiat în luna lui Ab. Acest lemn trebuie pus sub cazan“.

Din acest document, oricare ar fi variantele traducerii lui în limbile europene, se desprind cîteva concluzii semnificative. Întîi de toate nu rămîne nici o îndoială asupra caracterului **sacru** pe care

10) Textul este destul de obscur. Am urmat versiunea lui Thompson. Meissner traduce pasajul cu multe semne de întrebare: „Während man den Ofen anschaut (?), und ihn machts, sollst Du die (göttlichen) Föten aufzählen (?)“. Versiunea franceză a lui Eisler este simplificată: „Dès qu'on a orienté le four et que tu t'est mis à l'oeuvre, place les „embryons“ divins dans la chappelle du four“.

11) Un „sacrificiu ordinar“, traduce Eisler; „libație“, este în versiunea lui Thompson; „sacrificiu“, Meissner.

îl avea, la babilonieni, arta metalurgică. Totul seamănă mai mult cu un **ritual**, decît cu o operație pragmatică. Se alege o zi **favorabilă**, într-o lună **fastă** — ca pentru un sacrificiu. Zona cazanului e **consacrată** ; un profan nu se poate atinge decît după ce trece prin **purificări** prealabile. Se fac **libații** rituale minereurilor, urmate de un **sacrificiu**. Se ard mirodenii, și se varsă lichidul fermentat **kurunna**, întocmai ca la un mare sacrificiu. Lucrătorii metalurgici trec prin numeroase **purificări**. Lemnul pentru foc este un **anumit lemn**, consacrat, pur.; nu-l vede soarele, este cojit, căci va participa la un act magic în relație cu „embrionii“, cu pămîntul (pîntecul, întunericul).

Ca să se vadă și mai bine deosebirea dintre o asemenea operație sacră, și o operație profană —, dăm traducerea unei rețete pentru facerea smaltului albastru.

„Dacă vrei să prepari un smalt albastru deschis, pisează separat, apoi amestecă, 10 **mina**¹² din piatra **immanaku**, 15 **mina** cenușă de leșie, 1 2/3 **mina** de iarbă albă (?) ; pune amestecul într-un cazan cu patru ochi (deschizători) și aprinde un foc domol, care să nu fumege ; îndată ce conținutul ajunge la roșu alb, scoate-l, lasă-l să se răcească, pisează-l din nou, amestecă-l cu sare albă, pune-l într-un cazan rece, aprinde un foc domol fără fum ; îndată ce conținutul ajunge la roșu portocaliu... toarnă-l pe cărămida arsă. Numele său este atunci smalt albastru deschis“.

12) O *mina* avea aproximativ 500 grame. Lămuriri mai puțin tehnice, accesibile în Delaporte, *La Mésopotamie* (Paris, 1932), p. 249, 251.

E lesne de observat caracterul **profan**, negustoresc, al acestei rețete. Nici un preliminarium ritual ; nici un sacrificiu ; nici o interdicție. Totalitatea rețetelor tehnico-industriale care au fost descifrate și traduse, sînt redactate în același stil sec, profan.

După știința noastră, numai într-un singur alt fragment, intitulat : „Pregătire după aviz (magic?)“ se mai întîlnesc prescripții rituale : „...scoate afară embrionul : fă un sacrificiu, fă ofrande (pentru morți) pentru lucrători, etc.“¹³. Restul rețetelor sînt empirice, și par a fi transmise într-o epocă destul de tardivă, cînd nu mai există **secretul** meșteșugarilor, castele închise.

În orice caz, comparînd bine cele două documente traduse, este ușor de înțeles unde intervine **teoria**, deci „știința“ — și unde nu era decît rețeta tehnică, simplă notare a proporțiilor. Se vede că, în cazul metalurgiei, oficiantul se mișcă într-un Cosmos viu și magic — în timp ce rețetele tehnice pentru smalțuri, sticle, culori, pietre artificiale, nu implicau operații semnificative, responsabile, primejdioase. Într-o parte era Viața, Întregul, Teoria — în cealaltă parte era meșteșugul profan, bucătăria, operația nesemnificativă.

Tehnicile metalurgice și ceramice, deși au rămas în tot cursul istoriei asiro-babiloniene în legături strînse cu magia, teologia și cosmologia — au dobîndit nenumărate „adevăruri științifice“, și au dat naștere la rețete practice care au fost, mai

13) Compară traducerile de texte medicale din Thompson, *Assyrian medical texts* („Proceedings of the Royal Society of Medicine“, 1924, vol. 17, p. 1—34) cu rețetele din lucrarea aceluiași, *On the Chemistry*, p. 66.

tîrziu, acceptate de „știința“ propriu zisă, europeană. Bunăoară, asirienii, ca și întreaga lume antică cunoșteau virtutea corozivă a acizilor (oțet, etc.) asupra rocilor ¹⁴. Prepararea sticlei, a sticlelor colorate, a smalturilor ,se făcea, după cum am văzut, prin rețete foarte precise, a căror formulă ni s-a transmis ¹⁵. Dar nu avem nici un motiv să credem că asemenea cunoștințe pragmatice aveau, în lumea asiro-babiloniană rolul pe care l-au jucat mai tîrziu în cultura europeană. Dovadă că ele nu alcătuiau decît un „meșteșug“, este faptul că în timp ce operațiile metalurgice începeau prin rituale și purificări prealabile, rețetele sticlelor și ale smalturilor nu indică nici un ritual ; ele erau operații profane (asta, cel puțin în etajele finale ale culturii asiriene).

„EMBRIONII“

În textul metalurgic se menționează de mai multe ori cuvîntul **an-kubu**, pe care Eisler îl traduce prin „embrioni divini“, Thureau-Dangin prin „une sortes de démon“ ¹⁶, Zimmern prin „avorton“ (Fehlgeburt, Missgeburt) ¹⁷ iar Ruscka ¹⁸, urmînd pe

14) R. Campbell Thompson, *On the Chemistry of the Ancient Assyrians*, p. 106 și urm.

15) Ibid. p. 58 (rețetă pentru sticla Zukû), p. 59 (rețetă pentru lapis lazuli artificială). p. 64 (cristal verde), p. 65 (sticlă galbenă), etc. Asirienii cunoșteau salpetrul și virtuțile sale decolorante asupra pastei sticlei p. 28—29).

16) „Revue d'Assyriologie“, vol. 19, p. 81.

17) *Assyrische chemisch-tehnische Rezepte*, pag. 180.

18) *Kritisches zu R. Eislers chemischgeschichtlicher Methode* p. 275.

Meissner și Zimmer, crede că nu sînt „embrioni“, ci „Fetische oder Schutzpatrone der Schmelzarbeit“. Toată problema este : dacă **an-kubu** denumește chiar minereul scos din pămînt și pus în cazan — sau se referă la anumite spirite obscure, sau la prezența unor „avortoni“ umani, aduși pentru eficiența lor magică.

Trebuie să amintim, de la început, că foetușii au în multe culturi primitive sau arhaice un rol important de magie neagră. Meyer, în traducerea comentată și adnotată a cărții indiene **Arthashastra**¹⁹ menționează mai multe exemple de funcțiune magică pe care o au foetușii, cadavrele copiilor, etc. De obicei, foetușii sînt întrebuințați în acte de magie neagră. Este și ușor de înțeles de ce. Avortul se datorește unei vrăji, el fiind un act împotriva firii, o rupere a armoniei, o ieșire din norme. Un avorton este un obiect încărcat de forțe diabolice, destructive, anarhice — forțe pe care vrăjitorul le utilizează în acte de magie neagră. Latențele nocive pe care le păstrează un foetus, pot fi proiectate — cu aceeași virulență cu care ele au mai lucrat odată, provocînd avortul — împotriva unui organism viu. (Să ne amintim însă, că **vii** sînt aproape toate lucrurile, pentru mentalitatea primitivă ; o casă, un cazan de topit, un altar, etc., toate acestea sînt **vii**, sînt **întregi**, sînt **sexuate**).

De aceea actul avortului conferă, în foarte multe locuri, forțe magice considerabile femeii care l-a practicat. În tribul Ba-Pedi se crede că o femeie care — cu sau fără voia ei — a avortat, poate să

19) Pag. 379, 649, etc.

omoare un bărbat culcându-se lângă el.. Victima e otrăvită, începe să tremure, și moare peste o săptămână ²⁰. Explicația acestei credințe e destul de ușoară ; femeia care a avortat a devenit un factor de forțe nocive. În trupul ei s-a petrecut un fenomen anormal, care se datorește intervenției unor energii magice externe (vrăji, „destin“, vreun tabu călcat, etc.). Pîntecul ei este vasul în care s-au adunat latențe anarhice, forțe ale morții. Intervin, în această credință, și alte superstiții străvechi referitoare la vărsarea sîngelui, la rituale obstretice — pe care nu le putem examina aici. Destul însă să spunem că o naștere prematură, un avort, a fost întotdeauna considerată drept aducătoare de nenorociri. La hitiți, bunăoară, faptul acesta era considerat cu multă teamă, și maeștrii în arta divinatorie erau chemați să examineze constituția foetului, ca să-și dea seama cărei forțe funeste se datorează nenorocirea ce așteaptă poporul ²¹. Ceea ce se desprinde din aceste fapte este în primul rînd credința că un avort nu este numai **efectul unei vrăji** — ci mai ales **cauza unor nenorociri viitoare**. Actul abortiunii fiind un centru de energie magică funestă, care poate influența asupra vieții normale, adică asupra normelor și ritmului cosmic, provocînd moarte, suferință, dramă.

20) Frazer, *Taboo and the perils of the soul* (ed. III, London 1911) p. 153.

21) Giuseppe Furlani, *La religione degli Hititi*, p. 171.

„SACRIFICII OBSTRETICE“ ȘI „SACRIFICII METALURGICE“

Ceea ce ne face pe noi să credem că sacrificiile aduse, la facerea cuptorului metalurgic, „embrio-nilor“ (**an-kubu**) se referă la minereul pus în cazan, iar nu la „foetuși“ sau „divinități obscure“ — este tocmai faptul că foetuşii au o influență magică nefastă. Ori, sacrificiul ca și celelalte rituale preliminariei (purificări, etc.) sînt făcute alături de cuptorul metalurgic tocmai ca să creeze un mediu fast, și să se poată săvîrși o operație reușită. Dacă **an-kubu** n-ar denumi „minereul“, ci un „foetus“ real, sau un „demon“ — operația metalurgică s-ar încărca de la început cu forțele magice funeste pe care le emană foetusul sau demonul. Și atunci ne-ar veni greu să înțelegem „logica“ acestui sacrificiu. (Să nu ni se răspundă că actele mentalității primitive sînt lipsite de logică. Ele nu converg, e adevărat, spre logica noastră — însă toate acțiunile omului primitiv, ca și ale celui care participă la o cultură arhaică, sînt coerente. Dimpotrivă, se poate spune că gesturile unui asemenea om sînt

mult mai canonice, mai consistente, decît ale unui om modern. Într-o concepție magică, în care **totul se ține**, nu există acte fără sens, sau gesturi care să contrazică „teoria“ fundamentală).

În sprijinul afirmațiilor noastre, și deci în sprijinul interpretării lui R. Eisler, pot fi amintite ritualele și sacrificiile pe care le făceau hitiții cu prilejul nașterii ²². Femeia pare a fi adusă în templu — adică într-o zonă fastă, sacră. (Locul pe care se clădește cuptorul metalurgic este **consacrat**, purificat, etc.) Preotul face un **sacrificiu** în fața porții templului, după naștere. Se jertfesc păsări, probabil porumbei. (Porumbelul, simbolul zeiței Dragostei și Fertilității ²³. De sîngele de porumbel se leagă credințe străvechi referitoare la virginitate, maternitate, matriarhat). După cîtva timp sacerdotul face o nouă ceremonie, cu scopul de a purifica „scaunul obstetric“, în cazul cînd femeia, sau chiar părinții ei, au săvîrșit vreun păcat. Se vede dar limpede precauția acestor operații ; nu cumva să se strecoare vreo forță magică funestă pe locul unde s-a săvîrșit nașterea. Forță funestă care ar putea să influențeze pe alte mame, provocînd avorturi sau predestinînd unei soarte nefaste pe noul născut.

22) Furlani. *op. cit.* p. 196 și urm.

23) Asociația porumbel—Zeita Dragostei se întilnește mai cu seamă la Semiți. Cf. Roberthson Smith, *Lectures on the Religion of the Semites* (ed. III, London 1923) p. 219, 294 ; Frazer *Adonis, Atis, Osiris* (ed. III, London 1914), vol. I, p. 33, 147 etc ; H. Usener, *Das Meihnachtfest* (Bonn. 1911), p. 56 ; Assmann, în „*Philologus*“ Bd. 66 (109), p. 313 sq. Bd. 67, p. 174 ; Eisler, *Kuba-Kybéle*, p. 183 sq. etc.

Dealtfel **puritatea** și **asceza** sînt considerate și în alte culturi ca un preliminaru obligatoriu oricărei lucrări metalurgice. În China, minerii și turnătorii trebuiau să fie „puri” : și să cunoască „riturile” ²⁴. Cazanele de topit „puteau recunoaște virtutea”, și una din ordaliile tradiției chineze era zvîrlirea într-un cuptor metalurgic ²⁵. Indienii din Haiti cred că pentru a putea descoperi aurul trebuie să fie puri, și nu încep căutarea metalului prețios decît după posturi lungi și cîteva zile de abstenență sexuală. Ei cred că cercetările eșuează numai din cauza impurităților de care se fac vinovați ²⁶.

Ni se pare că o superficială comparație între aceste două operații — una metalurgică, cealaltă obstetrică — e suficientă, pentru a convinge de similaritatea „teoriei” care stă la baza amîndurora. Minereurile, după cum spuneam, sînt „embrioni” care au avut o naștere precipitată, anormală... În loc să crească în sînul pămîntului, au fost aduși la lumină înainte de vreme. Este un fel de „avort” — și tocmai pentru a preîntîmpina riscurile grave ale unui asemenea act funest, se fac atîtea „purificări”, sacrificii și libațiuni. Se încearcă a se neutraliza acțiunea nocivă a „embrionilor”, acordîndu-li-se o „naștere” normală. Adică, se reconstituie schematic, „magic”, actul nașterii. Cazanul în care

24) Marcel Granet, *Danses et Légendes de la Chine ancienne* (Paris, 1926) vol. II, p. 496.

25) Granet, *ibidem*. p. 491, nota 2. Cf. Mircea Eliade, *Alchimia Asiatică*, p. 27 sq.

26) Paul Sébillot, *Les travaux publics et les mines dans les tradition et les superstition de tous les pays* (Paris, 1894), p. 421.

se ard minereurile este asimilat matricei cosmice, pămîntul-mamă. Numai ținînd seamă de „teoria“ care stă la temelia vieții popoarelor mesopotamiene — putem înțelege un asemenea act. Numai amintindu-ne că omologia dintre Cer și Pămînt e perfectă, că toate lucrurile sînt însuflețite, sexuate, „creatoare“, că toate obiectele se țin unele de altele, alcătuiind un întreg viu și fertil — numai așa ne putem da seama de sensul care îl aveau, în Mesopotomia, operațiuni care ni se par atît de absurde.

Dar să admitem că **an-Kubu** nu se referă la minereu“, ci la factori propriu ziși, cum crede Zimmern. Și în acest caz, am rămîne sub același orizont mental ; și în acest caz ne-am afla în fața unor rituale care ne amintesc de **naștere**, de avort, etc. Concepția „obstetrică“ a artei metalurgice nu s-ar altera cu nimic. Minerul, și în acest caz, se cere considerat ca un „embrion“. Prezența foetusilor reali ar trebui atunci explicată prin magia neagră. Arta metalurgică lucrînd cu „embrioni“ ai pămîntului — ar fi nevoie de foetusi reali, pentru a neutraliza forțele funeste ale acestei operații. Nouă nu ni se pare deloc probabilă o asemenea interpretare, dar chiar dacă ar trebui s-o admitem, explicația artei metalurgice ar rămîne aceeași, după cum aceeași rămîne concepția de la temelia ei : asimilarea minereurilor cu „embrionii“, și a cuptorului metalurgic cu matricea telurică.

PETRA GENITRIX

Cîteva exemple, culese din mai multe tradiții metalurgice și din folclorul minereologic, vor lămurii mai bine această concepție a pămîntului „matrice”. Albright²⁷ amintește etimologia fixată de Ember cuvîntului egiptean **bi**, care înseamnă „vagina” și „galerie de mină”. Cuvîntul sumerian **buru** înseamnă „rîu” și „vagina”. Piatra, stîncă, era sexuată și „creatoare”. Zeul mediteranean și asiatic se năștea dintr-o **petra genitrix**, asimilată Marii Zeițe, care era, după cum se știe, imaginea matricei universale, **matrix mundi**²⁸. Stîncă, piatra, „zămislea” metale și nestemate. Numele sanscrit al smaragdului era **asmagarbhaja**, care înseamnă „născut din stîncă”. Tratatele de mineralogie îl descriu în „matricea” lui²⁹. Autorul lui **Jawâhir-nâmeh** („Cartea nestematelor”), redactată pe baza tradițiilor orale prin 1800, face următoarea deosebire

27) *Some Cruces in the Languid Epic* („Journal of the American Oriental Society”, vol. 29, 1919, p. 65—90), p. 70.

28) Eisler, *Weltenmantel und Himmelszelt*. vol. II, p. 411, 727, etc.; *Kuba-Kybele*, p. 196 sq.

29) R. Garbe, *Die indischen Mineralien* (Leipzig, 1882) p. 76.

între diamant și cristal ; diamantul este **pakka**, adică „copt“, iar cristalul natural este **kacha**, „ne-copt“³⁰.

Noțiunile acestea au avut — ca tot ce se leagă de un **Weltanschauung** — o viață foarte lungă. Dacă minereurile și pietrele „creșteau“ în sînul pămîntului, era firesc ca mina („matricea“) să aibă perioadele de „fecunditate“ și de „sterilitate“. Întocmai după cum ogorul trebuia lăsat să se „odihnească“, după o serie anumită de recolte, tot așa exploatarea unei mine trebuia întreruptă cîțiva ani, ca să lase timp „creșterii“ altor minereuri. Pliniu (**Hist. Nat. XXXIV, 49**) spune că minele de galen din Spania „renășteau“ după o anumită perioadă de timp. Barba, un autor spaniol din secolul XVII, afirmă că după ce secătuiește o mină, dacă este bine astupată și e lăsată să se odihnească 10—15 ani, își reîmprospătează singură depozitele. Același autor mărturisește că e greșită opinia celor care cred că metalele ar fi fost create de la începutul lumii — căci ele „cresc“ în mine³¹. „Creșterea“ se desăvîrșește, în mod firesc, înlăuntrul minei. Cînd e scos „înainte de vreme“, minereul este considerat un „embrion“, cum am văzut că se petrec lucrurile în Babilonia. De altfel, orice lucru „crud“ — care se „coace“, se maturizează, prin mîna omului — este numit „embrion“. Thureau-Dangin observă că lutul din care se fac oalele, era numit, în Mesopotamia, înainte de a fi ars, „embrion“³². Aceeași con-

30) Kunz, *The Magic of Jewels and Charms*, p. 134.

31) Sébillot, *Les travaux publics*, p. 393.

32) Thureau-Dangin în „*Revue d'Assyriologie*“. t. 19, p. 83, citat de Eisler, *Die chemische Terminologie der Babylonier*, p. 114.

cepție universală, că lucrurile devin „mature“, „ele însele“, numai după ce ating o „formă stabilă“.

Este interesant de observat că ideile acestea s-au transmis tradițiilor metalurgice și alchimice europene, și s-au păstrat pînă foarte aproape de zilele noastre. Ele se întîlnesc atît în credințele populare, în mediile miniere, cît și în gîndirea teoreticienilor occidentali. Cosmosul „moare“ foarte tîrziu în imaginația europeană. Chiar după marile prefaceri introduse de Renaștere și le constituirea științelor fizice, elitele europene păstrează intuiția unui Cosmos viu și sexuat. Bernard Palissy, în **Recepte véritable par le quelle tous les hommes de la France pourraient apprendre à multiplier et augmenter leurs trésors**. (La Rochelle, 1563) scrie : „Dumnezeu n-a creat toate aceste lucruri ca să le lase să trîndăvească... Astrele și planetele nu sînt trîndave ; marea se zbate de la un țarm la altul... ; pămîntul de asemenea nu lenevește... Ceea ce se consumă firesc în el, pămîntul îl reîmprospătează și îl face din nou... Toate se muncesc ca să nască ceva ; tot așa interiorul și matricea pămîntului se muncește și ea să nască“. ³³

De Rosnel, în **Le Mercure indien** (1672, p. 13) păstrează și mai pură tradiția creșterii organice a minereurilor : „Le rubis, en particulier, prend naissance peu à peu dans la minière ; premierement il est blanc, et, en murissant, il contracte graduel-

33) Citat de A. Daubrée. *La génération des minéraux métalliques dans la pratique des mineurs du Moyen Âge, d'après le Bergbüchlein* („Journal des Savants“, 1890, p. 379—392 ; 441—452). p. 382.

lement sa rougeur ; d'ou vient qu'il s'en trouve d'aucuns qui sont tout à fait blancs, d'autres moitié blancs et moitié rouges... Comme l'enfant se nourrit du sang dans le ventre de sa mere, ainsi le rubis se forme et se nourrit". ³⁴

Dar cel mai interesant document de care dispunem, asupra tradițiilor metalurgice medievale europene, îl găsim într-o carte extrem de rară, **Bergbüchlein**, tipărită la Augsburg în 1505. Este cea mai veche publicație germană asupra acestui subiect. Agricola, în prefața cărții sale celebre **De re metallica** (1530—1546), afirmă că autorul lui **Bergbüchlein** era Colbus Fribergius, doctor distins — **non ignobilis medicus** — care a trăit la Freiburg, printre mineri, ale căror credințe le reproduce, dându-le și o interpretare alchimică. Această carte, scrisă obscur — **liber admonendum confusus**, după cum spunea Agricola — și publicată cu multe greșeli de tipar, a fost tradusă în franțuzește de către Doubrée, cu ajutorul unui inginer de mine de la Coblentz, dr. Gurlt.

Bergbüchlein este un dialog între Daniel, cunosătorul tradițiilor (der Bergverstanding) și Tînărul ucenic miner (Knappius der Jung). Daniel explică tînărului secretul nașterilor minereurilor, poziția minelor, tehnica exploatării. „Trebuie să se știe, spune Daniel, că pentru creșterea sau generarea unui minereu metalic, e nevoie de un părinte (géniteur) și o matrice care să fie în stare să pri-

34) Citat de Sébillot, *Les travaux publics*, p. 395.

mească acțiunea generatoare“. (³⁴ bis). Autorul amintește credința, universală în știința medievală, că minereurile sînt produse prin unirea celor două „principii“, sulful și mercurul. „Dar sînt alții care pretind că metalele nu sînt zămislite de mercur pentru că se găsesc în multe locuri minereuri metalice, dar nici urmă de mercur ; în locul mercurului, ei bănuiesc (că există) o materie umidă, rece și mucilaginoasă, fără sulf, care iese din pămînt ca sudoarea sa, și din care, prin copulația cu sulful, s-ar naște toate metalele“. Iar ceva mai departe : „...În unirea mercurului și a sulfului cu minereul, sulful se comportă ca sămînță masculină iar mercurul ca sămînță feminină în concepția și nașterea unui copil“. ³⁵.

Pentru „nașterea ușoară a minereului“ trebuie un soi de, vas natural, cum sînt filoanele, în care să se zămislească minereul“. Orientarea și înclinarea filoanelor este în directă legătură cu punctele cardinale ³⁶. (Să ne amintim că, la origine, punctele cardinale „calificau“ spațiul, îl solidarizau cu anumite planete și niveluri cosmice). **Bergbüchlein** amintește tradițiile în legătură cu influența astrelor asupra formării metalelor. Argintul, după cum se știe, se formează sub influența lunii. Filoanele sînt mai mult sau mai puțin argentifere, după cum se depărtează mai mult sau mai puțin de direcția perfectă, indicată de poziția lu-

³⁴) bis) A. Daubrée, *La génération des minéraux métalliques*, p. 387.

³⁵) *Ibidem*, p. 388.

³⁶) *Ibidem*, p. 389—3990.

nii. „Filoanele care au direcția de la miazănoapte la miazăzi, și acoperișul spre seară“ sînt cele care îndreptățesc mai mult nădejtile minerilor ³⁷.

Textul acesta este important din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, întîlnim aici credința că un minereu „crește“ cu atît mai bine cu cît participă mai complet la mișcarea astrului cu care se află în corespondență. În al doilea rînd, este remarcabil rolul pe care îl îndeplinește „noaptea“ în zămislirea argintului. După cum se știe, argintul corespunde lunii ; asta înseamnă că el aparține, „magic“, timpului și spațiului creat de apariția lunii, aceluia interval întunecat, în care se zămislește viața iar „inspirația“ crează.

Minereul de aur se naște, firește, sub acțiunea Cerului, în special a soarelui, „astfel încît el să nu mai păstreze nici o humoare care ar putea fi distrusă sau arsă de foc, și nici o umiditate lichidă care ar putea fi evaporată prin foc“. ³⁸. În continuare, **Bergbüchlein** explică obîrșia minereului de aramă, zămislit sub influența planetei Venus ; a minereului de fier, creat de Marte, a minereului de plumb, crescut sub înrîurirea lui Saturn ³⁹.

Am depășit prea mult limitele acestui studiu dacă am comenta cum se cuvine textele citate din **Bergbüchlein**. Trebuie, însă, să subliniem importanța tradiției metalurgice germane din sec. XV, care concepe mina ca o matrice, și asimilează filoanele unui uter, prin care face posibilă „nașterea“ minereurilor. Concepția aceasta își are ră-

37) *Ibidem*, p. 422.

38) *Ibidem*, p. 443 sq.

39) *Ibidem*, p. 445—446.

dăcinile în gândirea mesopotamiamă. Uluitoarea ei rezistență este încă o dovadă de „autenticitatea” tradiției pe care o reprezintă.

De asemenea, de o deosebită importanță pentru întreaga teorie fizică și alchimie europeană, este afirmația că minereurile se nasc din unirea sulfului („sămînța masculină”) și a mercurului („sămînța feminină”). Inutil să cităm exemple paralele din alchimia orientală sau occidentală. Problema este prea însemnată pentru a putea fi rezolvată într-un singur paragraf, și ne propunem s-o dezbatem în lucrarea ce va duce mai departe rezultatele cărții de față, **Mistica alchimică și tehnicile metalurgice**. Deocamdată, să amintim că în alchimia indiană și în general în Tantra, mercurul era considerat „sămînța lui Shiva”, deci semen virile.⁴⁰ În ceea ce privește terminologia erotică pe care o întîlnim în **Bergbüchlein** referitoare la „mercur” și „sulf”, ea are — ca în întreaga literatură mistică și „erotică” medievală — o pluralitate de sensuri. Uneori, această „unire mistică” este formulată prin alți termeni : luna (argint) și soare (aur). În foarte multe manuscrise medievale, alchimice sau „simbolice”, se întîlnește imaginea realistă a unirii soarelui cu luna, reprezentate ca bărbat și femeie, cu coroane pe cap.⁴¹ Toate aceste simboluri le vom discuta în

40) Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, p. 62.

41) Foarte multe desene de manuscrise medievale și din timpul Renașterii sunt reproduse în bogata monografie a lui Giovanni Carbonelli, *Sulle fonti storiche della chimica e dell'alchimia in Italia* (Roma, 1925). Cum cartea aceasta este foarte scumpă cititorul poate cerceta cîteva din imaginile simbolice în *Archivio di Storia della Scienza*, vol. VI (1925), nr. 3, p. 245—260.

lucrarea noastră mai sus menționată. Aici, ne mulțumim să subliniem transmisiunea acestor concepții, din lumea mesopotamiană în cultura medievală. Evident, au intervenit o sumă de interpretări și de sinteze ulterioare ; dar noțiunea unui Cosmos viu, pământul matrice a minereurilor, a minei „pîntec“ din care se scot „embrionii“, a filoanelor miniere „uter“ — a rămas aceeași. După cum același a rămas ideea — fundamentală în toate aceste culturi afrasiatice — că minereurile sînt embrioni scoși înainte de vreme, că atît minereurile cît și metalele își pot desăvîrși „creșterea“, prin metalurgie și alchimie, atingînd chiar „perfecțiunea“, stadiul final al materiei, devenind adică Aur. Transmutația metalelor, care ajunge la un moment dat ideea de bază a alchimiei, își are justificarea în această credință că **orice metal se poate desăvîrși pînă la perfecțiunea ultimă a materiei, transformîndu-se în Aur.**

ALCHIMIE ȘI MISTICĂ

Alchimia propriu-zisă se manifestă destul de târziu în lumea mediteraniană. Ideile care stau la baza tehnicilor alchimice au, însă, rădăcini mult mai adânci. Am recunoscut unele din ele în spiritualitatea babiloniană, cu cel puțin o mie de ani înaintea celui dintâi document alchimic alexandrin. Este greu de vorbit de „originea“ babiloniană a acestor idei. Ele aparțin organic tradițiilor spirituale păstrate de mai multe culturi, și au oarecum un caracter extra-istoric. Manifestarea lor, singură, ține de categoriile istoriei.

După cum vom vedea mai pe larg în lucrarea care completează cercetările de față, alchimie — știință cosmologică și tehnică sotérică — are o polivalență simbolică pe care o întâlnim la foarte multe „științe“ ale lumilor vechi. Cu alte cuvinte în momentul când alchimia devine autonomă — despărțindu-se de mistica metalurgică și de cosmologie — lexicul și tehnicile alchimice au sensuri polivalente. O operație „chimică“ poate avea un înțeles de laborator — dar are întotdeauna cel

puțin un înțeles simbolic (mistic sau metafizic). Vom reveni îndată asupra acestui înțeles simbolic, **singurul care interesa pe alchimist**. Deocamdată să amintim cele scrise în **Alchimia Asiatică**, și anume că alchimiștii au descoperit probabil multe fenomene chimice, dar pe care nu le-au menționat pentru că nu le socoteau interesante. Ei acordau cu totul altă semnificație „operațiilor“ alchimice, fie că acestea erau simbolice sau reale.

În privința aceasta, se cuvine să cităm câteva concluzii din studiul unui savant englez asupra alchimiei grecești, concluzii care coincid cu rezultatul cercetărilor noastre asupra alchimiei orientale. „Toți acei care au lucrat cu sulful au observat, fără îndoială, curiosul fenomen care se petrece odată cu topirea sa și cu prelungirea încălzirii. Deși sulful e menționat de sute de ori (în textele alchimice grecești) nu se face nici o aluzie la proprietățile sale caracteristice, exceptînd influența sa asupra metalelor. Contrastul cu spiritul științei grecești din timpurile clasice este atât de puternic, încît sîntem nevoiți să concludem că alchimiștii nu se interesau de fenomenele naturale... Totuși, am greși dacă i-am privi ca pe niște simpli căutători de aur, căci tonul semi-religios și mistic, în special în operele tîrzii, nu prea cadrează cu spiritul căutătorului de bogății... Nu vom găsi în alchimie începuturile vreunei științe... Niciodată alchimistul nu întrebuițează procedeul științific... Sub arabi s-a început a doua etapă a alchimiei, conducînd în scurt timp la descoperiri chimice mai mari și mai numeroase decît tot ce

au realizat grecii".⁴² Același lucru l-am verificat în alchimia indiană⁴³: „descoperirile“ chimice se întîlnesc în textele tîrzii, într-o vreme cînd sensul originar al alchimiei (știință soterică) începe să se piardă — cel puțin în anumite medii — și atenția operatorului se îndreaptă, treptat, asupra fenomenelor concrete. Cînd asistăm la un asemenea proces de descompunere a sensului primordial al unei tehnici — sîntem întotdeauna siguri că încep să intre în joc alte facultăți omenești, profane. Bunăoară, în cazul nostru, cînd sensul și rostul unei „operații alchimice“ se întunecă — operația prilejuiește și provoacă o cu totul altă atitudine mentală: „ceea ce mai înainte se petrecea pe un nivel mistic sau cosmologic, se petrece acum numai în laborator, și mintea operatorului, încetînd de a mai înțelege sensul originar al experimentului, începe să vadă aspectul exterior, imediat, al proceselor chimice. Ceea ce mai înainte presupunea concentrare, asceză, meditație, metafizică — lasă de acum înainte loc spiritului de observație, curiozității, imaginației, răbdării, spiritului de precizie. Într-un cuvînt, virtuțile ascetico-metafizice devin virtuți profane; introversiunea își pierde sensul, și atitudinea extravertită se impune cu necesitate...

Alchimistul, urmărind „desăvîrșirea“ metalului, „transformarea“ lui în aur, urmărea de fapt propria sa desăvîrșire. Afirmația acasta nu pare deloc surprinzătoare, după tot ce-am observat cu

42) F. Sherwood Taylor, *A survey of Greek Alchemy* („The Journal of Hellenic Studies“, 1930, vol. 50, p. 109—139), p. 110.

43) Cf. *Alchimia Asiatică*, p. 66 și urm.

privire la metalurgia și cosmologia babiloniană. Formula „transformarea metalului în aur“ este probabil destul de tîrzie, ea apărînd, cu precizie, în documente, de abia în epoca alexandrină. Dar expresia aceasta formulează cu alți termeni străvechea credință că minereurile, care cresc ca niște organisme în matricea telurică, pot fi „desăvîrșite“ de am prin opera metalurgică. Întocmai după cum în cazanul topit „embrionul“ crește, se „maturizează“ și se desăvîrșește — tot așa în creuzetul alchimistului metalul ordinar se „desăvîrșește“, devenind aur. Aceeași idee fundamentală se întîlnește înapoia ambelor operații : desăvîrșirea printr-un act de „naștere“ (la o nouă condiție, perfectă) și de „creștere“. Întocmai după cum experiența mistică se traduce în termeni de „naștere“ (la o nouă viață spirituală), „renaștere“ (din mormînt, în ceremoniile inițiatice) și „dragoste“ (unio mistica, între sufletul individual și Dumnezeu) — tot așa experiența alchimică, cel puțin într-unul din sensurile sale primordiale, se traduce în termeni „ginecologici“ (matrice, embrion, etc.) Misterul nașterii și al renașterii stăpînește sufletul omenesc mai ales în cicluri culturale extra-europene. De aceea, după cum am văzut într-unul din capitolele cărții de față, operațiile metalurgice erau înconjurate cu mult mister — iar lucrătorii metalelor, în contact cu atîtea forțe magice, erau izolați în mijlocul societății, fie că erau temuți, fie că erau disprețuiți.

„Desăvîrșirea“ metalelor ordinare, „transmutarea“ lor în aur — metalul perfect, solar, impe-

rial — putea fi uneori o operație concretă ⁴⁴, dar chiar și atunci sensul ei era simbolic. După cum spune Sherwood Taylor, textele lui Comarius, viziunile lui Zosimus, și părți din lucrările autorilor mai noi, „par a dovedi că acești oameni nu erau realmente interesați în facerea aurului și de fapt nici nu vorbesc despre aur. Examinînd aceste lucrări, chimistul obișnuit cu lucrurile practice se simte ca un constructor care ar încerca să capete informații practice dintr-un tratat asupra francmasoneriei“: ⁴⁵ Am arătat în **Alchimia Asiatică** ce înseamnă, în anumite cazuri „transmutarea“ metalelor în aur; metalele ordinare sînt asimilate „sufletului ignorat“ (vieții psiho-mentale în neconținută fluiditate, robită de confuzii), iar aurul este identificat cu „sufletul perfect liber“. În loc să lucreze asupra propriului său corp (prin exerciții ascetice) și asupra „conștiinței“ ⁴⁶ (prin practici yogice, de concentrare, meditație, etc.) — alchimistul oriental lucrează pe metale, proiectîndu-și și condiția umană în **afara lui**, creîndu-și un „corp mistic impur“ în metalele ordinare, pe care încearcă să le „purifice“. Fiecare treaptă de „desăvîrșire“ alchimică, de apropiere de Aur —

44) Arthur John Hopkins, *Alchemy, Child of Greek Philosophy* (Columbia University Press, New-York, 1934), p. 69, etc. încearcă să demonstreze că alchimiștii democritani credeau că pot înălța metalele ordinare la demnitatea aurului și argintului, imprimînd asupra „corpurilor“ lor comune un „spirit“ volatil (culoarea).

45) Taylor, *A survey of Greek Alchemy*, p. 138.

46) Abuzăm de ghilimele, pentru termenii psihologiei și filozofiei europene moderne corespund foarte aproximativ noțiunilor indiene. Trimitem încă o dată cititorul la cartea noastră *Yoga*, unde am încercat explicația acestor termeni.

corespunde unei trepte de desăvîrșire yogică, mistică, și de apropiere de „liberarea“ sufletului. Cînd alchimistul obține „aurul“, a realizat etapa finală a desăvîrșirii ; sufletul său e perfect liber, static, pur... Omologia dintre macrocosmos și microcosmos (corpul uman), asupra căreia am stăruit îndeajuns în cartea de față, explică foarte ușor această „proiecție“ a corpului și sufletului omenesc în metale și identificarea unei operații exterioare cu un act interior, de asceză și concentrație. De altfel, nu numai în alchimie întîlnim această proiectare extravertită la care recurge operantul pentru propria sa desăvîrșire. Ceea ce se numește, cu o formulă cam vagă, „spiritul liturgic“, se explică prin aceeași logică ; gestul exterior, canonic, sacralizat, **operează** asupra conștiinței cu mai multă eficiență religioasă decît meditația sau rugăciunea personală. Iconografia religioasă, meditațiile mistice asupra obiectelor și semnelor, „însuflețirea“ simbolurilor (dramaturgia lui Ignatus de Loyola) — toate acesta sînt operații care își au „agenții“ în afara omului, dar eficiența e lăuntrică. Lucrînd asupra unor „obiecte“ exterioare (care „fixează“ conștiința), desăvîrșirea spirituală se realizează în măsura în care operantul și-a „asimilat“ sensul mistic al acestor obiecte, adică s-a „identificat“ cu ele. Evident, operația alchimică nu poate fi integrată în „spiritul liturgic“ ; este în alchimie prea multă cosmologie și o mistică destul de „personală“, în timp ce spiritul liturgic are prin excelență o structură totalitară, catolică.

Este atît de apropiat simbolismul alchimic de cel ascetico-mistic, încît cei mai vechi sofişti Jâbir-ibn-Hayyân Sâ'ih' Alawî, Dhou'l Nqum Misrî) îl foloseau în formulele lor mistice. Massignon, amintind acest lucru, remarcă pe bună dreptate : „littérairement l'affinité s'imposait à priori entre ces deux drames légendaires de l'expérimentation humaine, celui de la science, et celui de la mystique ; entre l'alchimiste en quête d'un elixir, eau de Jouvence, agent de transmutation universelle, — et l'ascète en quête d'un Esprit, ministre de sanctification“ ⁴⁷.

Dar tradiţia europeană a păstrat pînă foarte aproape de timpul nostru ideea străveche că alchimistul nu numai că se poate desăvîrşi pe sine prin „transmutarea“ metalelor — dar, totdeodată, poate întrece natura, în sensul că poate accelera creşterea tuturor lucrurilor. „Ceea ce natura a făcut la început, putem face şi noi, reîntorcîndu-ne la procedeul pe care l-a urmat. Ceea ce ea poate face cu ajutorul secolelor, în singurătăţile sale subterane, noi o putem sili să o facă într-o singură clipă, ajutînd-o şi punînd-o în condiţii mai bune. Întocmai după cum putem face pîinea, putem face şi metalele. Fără noi, recoltele nu s-ar coace pe cîmp ; grîul nu s-ar preface în făină în morile noastre, nici făina în pîine. Să ne înţelegem deci cu natura în ceea ce priveşte opera minerală, tot atît de bine după cum ne înţelegem în ceea ce

47) Louis Massignon, *Al-Halaj, martyre mystique de l'Islam* (Paris, 1922), vol. II, p. 981.

privește munca agricolă, și comorile se vor deschide în fața noastră".⁴⁸

Această încredere în puterile omului de a desăvârși natura — prin tehnici și rituale de „creștere” — își are rădăcinile în cele dintâi sinteze mentale ale istoriei mesopotamiene. Prin desăvârșirea naturii, omul urmărea propria sa desăvârșire. Sensul oricărei „magii” este acesta : să obții perfecțiunea și autonomia folosindu-te de „exemplul” și „forțele” Cosmosului.

48) Jean Reynaud, *Etudes encyclopédiques*, t. IV, p. 487, citat de Daubrée, *La génération des minéraux* p. 383.



CUPRINS

Prefață

COSMOS ȘI MAGIE :

Metode	11
Omologie	15
Templul	21
Oraș sacru — Centrul Lumii	25
Axa Lumii — Pomul Vieții	32
Correspondențe	36

MAGIE ȘI METALURGIE :

Lapis Lazuli	43
Meteoriți	49
Secretele metalurgiei	52

COSMOS VIU :

Creație și Naștere	63
Sexualitatea plantelor	67
Sexualitatea metalelor și a pietrelor	69
„Nunta” și sensibilitatea metalelor	74
„Moartea” și „învierea” metalelor	80
Medicină și Magie	81

ALCHIMIA BABILONIANĂ :

Istoricul controverselor	87
„Pregătirea cazanului”	89
„Embrionii”	93
„Sacrificii obstretice și sacrificii metalurgice”	96
Petra Genitrix	100
Alchimie și mistică	108

Lector : AUREL ȘTEFANACHI
Tehnoredactor : NICOLAE PANAITE

Bun de tipar : 16.01.1991
Format 16/54x84

Tipărit sub comanda 5212/90 la
INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ BACĂU
Str. Mioriței nr. 27



EDITURA MOLDOVA



Lei 60

ISBN 973-9032-02-9